

Araştırma Makalesi | Research Article

ISSN (çevrimiçi): 2459-0185 ISSN (basılı): 2548-091X

Makale Geliş | Received: 21.02.2022

Makale Kabul | Accepted: 21.03.2022

Atıf | Cite as: Samet Kalyoncu, "Moğolistan Tarih Ders Kitaplarında Türk Algısı", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(1), Haziran 2022, s. 129-153.

DOI No: <https://doi.org/10.56252/turktarars.1076785>

MOĞOLİSTAN TARİH DERS KİTAPLARINDA TÜRK ALGISI

Samet KALYONCU*

Öz

Dünya genelinde ülkelerin tarih ders kitapları ulusal tarih çizgisi doğrultusunda yazılmaktadır. Bu anlayışın en önemli amaçlarından biri de öğrencilere milli kültürü ve tarihi aşılmasıdır. Moğolistan özelinde Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki süreçte eğitim hayatında devrim niteliğinde sayılabilecek adımlar atılmıştır. Eğitim hayatında izlenen yeni politikalar Moğolların öncelikli hedeflerinden birini oluşturmuştur. Bu çalışmada Moğolistan'da okutulan tarih ders kitaplarındaki Türk algısı incelenmiştir. Ortaokul 6, 7 ve 8. sınıf tarih ders kitapları ile lise 9, 10, 11. sınıf tarih ders kitaplarının incelendiği bu çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır.

Moğolistan tarih ders kitaplarında İslamiyet öncesi Türk tarihiyle ilgili detaylı bilgiler yer almaktadır. Aynı zamanda bu dönemle ilgili çeşitli görseller ve haritalar da ders kitaplarında kullanılmıştır. Osmanlı Devleti ile ilgili ise diğer konulara nazaran az bilgi bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşaması ve yükseliş döneminden kısaca bahsedilirken İstanbul'un fethi hakkında detaylı bilgiler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra fetih konusunun Batılı tarihçilerin gözüyle aktarıldığı görülmektedir. Tarih ders kitapları ayrıntılı bir bakış açısıyla incelenip konu dağılımının genel yapısı ortaya çıkarılmıştır. Türkiye'de bu alanda yapılmış çalışmalar taranarak bir örnek oluşturulması sağlanmıştır. Ders kitaplarının yanı sıra Moğolistan'ın tarih eğitimi, eğitimdeki sorunları üzerine yazılmış eserler de çalışmada kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda Moğolistan'da okutulan tarih ders kitaplarındaki Türk algısı ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Moğolistan, Türk imajı, Hun, Gök Türk, Uygur, Tarih ders kitabı

THE PERCEPTION OF THE TURKISH IN MONGOLIA'S HISTORY TEXTBOOKS

Abstract

History textbooks of countries around the world are written in line with the national history line. One of the most important objectives of this understanding is to instill national culture and history in students. In the aftermath of the dissolution of the Soviet Union, especially in Mongolia, revolutionary breakthroughs were made in educational life. New policies targeted in education have been one of the primary goals of Mongols. In this research, the perception of the Turkish in the history textbooks taught in Mongolia was examined.

* Doktora Öğrencisi, Moğolistan Moğolistan Devlet Üniversitesi, Sanat ve Bilim Okulu, Tarih Bölümü, MOĞOLİSTAN, sametkalyoncu_@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4700-6613

Document review method was used in our study where we examined secondary education 6th, 7th and 8th grade history textbooks and high school 9th, 10th, 11th grade history textbooks.

Mongolia's history textbooks contain detailed information about the pre-Islamic Turkish history. At the same time, various images and maps related to this period were used in textbooks. There is little information about the Ottoman Empire compared to other subjects. While briefly mentioning the establishment and rise of the Ottoman Empire, there is detailed information about the Conquest of Istanbul. However, we see that the subject of conquest is processed through the eyes of Western historians. History textbooks are looked at from a detailed point of view and the general structure of the subject distribution is revealed. Studies in this field in Turkey were examined and an example was created. In addition to textbooks, we also used works written on Mongolia's history education and educational problems in our study. As a result of our research, the perception of the Turkish in the history textbooks taught in Mongolia was revealed.

Keywords: Mongolia, Turkish image, Hsiung-nu, Gokturk, Uighur, History textbook

Giriş

İnsanlık tarihinde geçmiş ile gelecek arasındaki bağlantıyı ele alan bilimlerin başında tarih gelmektedir. Tarih bilimi, insanlara geçmişle ilgili merak ettikleri konuları araştırıp bulma imkânı sunar. Bunun yanı sıra antropoloji, arkeoloji, etnografya gibi diğer bilimlerden yararlanarak ortaya çıkarılan bazı sonuçlar yaşanan olaylara farklı bakış açıları kazandırmaktadır.

Dünya üzerindeki ülkelerin çoğu tarih yazımında ulusal tarih anlayışına göre hareket etmektedir. Devletler tarih bilincini ön plana çıkararak belirledikleri yöntemlerle kendi tarihlerini yazmaktadırlar. Tarih yazımında ise kullanılan bu yöntem zamanla “biz” ve “öteki” kavramlarının ön plana çıkmasına neden olur.¹ Diğer taraftan “biz” kavramı üzerine odaklanılırken egemen tarih anlayışının dışındakiler de ötekileştirilmektedir.² Ayrıca ülkelerin tarihçilerinin görüşleri kendi tarih kitaplarında çeşitli bakış açılarıyla yer alabilmektedir. Tarih kitaplarının vatandaşlık bilinci üzerindeki etkisi ise tam bu noktada önemli olarak görülmektedir.³ Tarihin geçmiş, bugün ve gelecek ile iç içe olması⁴ ülkelerin tarih ders kitaplarına olan bakış açısını da etkilemektedir. Bu sebeple çeşitli ülkelerin tarih ders kitaplarında yer alan bilgileri incelemek, karşılaştırma yapmak açısından yararlı olabilmektedir.

Tarih ders kitaplarında yer alan bazı ifade ve bilgilerin, ülkeler arasında düşmanlığa sebep olabileceği göz önüne alınarak bu gibi bilgilerin kitaplardan çıkarılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.⁵ Bu çalışmada Ahmet Şimşek'in editörlüğündeki “Dünyada Türk İmajı: Tarih Ders Kitaplarındaki Durum” adlı eseri model olarak alınmıştır. Adı geçen çalışmada 38 farklı ülkenin tarih ders kitaplarındaki

¹ Ahmet Şimşek, Ee Young Cou, “Güney Kore Tarih Ders Kitaplarında Türk ve Osmanlı Algıları”, Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:89, 2019, s. 144; Ahmet Şimşek, Nigar Meherremova Cengiz, “Rusya Tarih Ders Kitaplarında Türk-Osmanlı İmgesi”, Türk Tarih Eğitim Dergisi, Sayı:4, 2015, s. 226.

² Refik Turan, “Azerbaycan'da Okutulan Ata Yurdu Ders Kitabında Azerbaycan Ulusal Kimliğinin Temsili”, SUTAD, Sayı:42, Konya 2017, s. 595.

³ Şefik Taylan Akman, “Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmî Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri”, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 1/1, Ankara 2011, s. 82.

⁴ Hale Şıvgın, “Ulusal Tarih Eğitiminin Kimlik Gelişimindeki Önemi”, Gazi Üniversitesi Gazi Akademik Bakış Dergisi, 2/4, Ankara 2009, s. 4.

⁵ Şimşek, Cengiz, “Rusya Tarih Ders...”, s. 226.

Türk imajı geniş bir bakış açısıyla incelenmeye alınmıştır. Türk tarihiyle ilgili konuların diğer ülkelerin tarih ders kitaplarında nasıl ve ne düzeyde aktarıldığını öğrenme çalışmanın öncelikli hedefleri arasındadır. Moğolistan topraklarının Hun İmparatorluğu, Gök Türk ve Uygurların tarihine tanıklık etmesi Moğolistan'ın tarih ders kitapları açısından önem arz etmektedir. Çalışmada Moğolların resmî olarak okuttuğu 6-11. sınıf tarih ders kitapları incelenmiştir.

Moğolistan'da Tarih, Eğitim ve Tarih Eğitimi

Moğollar, Mançuların hâkimiyeti (1636-1911) altında yaşamaya devam ederken Moğolistan konusu Rus dış politikasının çemberine dâhil olmuştu. Aslında bu dönemde Moğolistan sorunu sadece bir bağımsızlık sorunundan ibaret değildi. Komşu iki büyük ülke olan Rusya ve Çin'in geleceği açısından da önem arz etmekteydi.⁶ Moğolistan'ın 20. yüzyıl tarihî belgelerinde 1911 Devrimi ve devrime ilişkin olaylar önemli yer tutmaktadır.⁷ 1920 yılı başlarında Moğolistan'da değişen siyasi ve sosyal koşullar Sühbaatar, Danzan ve Boodoo gibi devrimcilerin önderliğinde yeni nesil Moğol siyasi liderlerinin ön plana çıkmasını sağlamıştı. Bahsedilen kişiler Moğolların siyasi hayatında ve dış politikasında da etkin olarak rol oynamaya başlamışlardı.⁸ 26 Kasım 1924 tarihinde Birinci Büyük Meclis, Moğol Halk Cumhuriyeti Anayasasını kabul etmesinin ardından ülkenin bağımsızlığını da ilan etti.⁹ 29 Temmuz 1990 tarihine gelindiğinde Moğolistan'da ilk defa çok partili seçimler yapıldı ve 1992'de Moğolistan Halk Cumhuriyeti Anayasası kabul edildi. Bahsettiğimiz dönemler çerçevesinde siyasi hayatında birçok köklü değişimler yaşayan Moğolistan, eğitim hayatında da birtakım değişiklikler yapmıştır. Özellikle Sovyetler Birliğinin etkisinin arttığı dönemlerde Sovyet ideolojisi ön planda tutulmuştu. Bu ideolojinin çıkarları doğrultusunda gerçekliklerden uzaklaştırılmış tarih¹⁰ yerine Moğolların ulusal tarih anlayışına yönelik olarak yeni hedefler belirlenmişti.¹¹

1921 yılındaki Moğol Halk Devrimi, ülkenin ekonomik, sosyal ve politik yaşamının örgütlenmesi için yeni fırsatların oluşmasına yol açtı.¹² Halk Devrimi yıllarında Moğol halkına yönelik sosyalist bir halk eğitim sistemi oluşturuldu. Bu yıllarda halk eğitim sisteminin önemli bir parçası ise ortaokullardı.¹³ 1921 devriminden sonra Moğolistan'da emekçilerin çıkarlarını tam olarak yansıtan tamamen yeni bir okul

⁶ Batsayhan Oohnoy, *Mongolia: Becoming a Nation-State (1911-1952)*, Bitpress Yayınevi, Ulaanbaatar 2013, s. 13.

⁷ Urangua Camsran, *XX Zuunu Ehen Üyiyn Mongol Uls (1911-1919)*, Ulaanbaatar 2010, s. 10.

⁸ Batsayhan, *Mongolia: Becoming...*, s. 131.

⁹ Batsayhan, *Mongolia: Becoming...*, s. 141.

¹⁰ Refik Turan, "Azerbaycan Lise Tarih Ders Kitaplarında Türk İmajı", *Dünyada Türk İmajı Tarih Ders Kitaplarındaki Durum*, Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Akademi, Ankara 2018, s. 75; Refik Turan, "Azerbaycan SSC ve Azerbaycan Cumhuriyeti Dönemlerinde Okutulan Tarih Ders Kitaplarında Azerbaycan Halkının Etnik Kökenine ve Diline Yaklaşım", *I. Uluslararası Türklerde Tarih Bilinci ve Tarih Yazıcılığı Sempozyumu 23-25 Ekim 2014*, Ed. Nurettin Hatunoğlu, Canan Kuş Büyüktaş, Buluş Tasarım, Zonguldak 2015, s. 272.

¹¹ Gantulga TS., "Eh Tüühiyn Surgalt, Bolovsrolun Önöögiyn Baydal, Tulgamdsan Asuudluud", *Eh Tüühiyn Surgalt, Bolovsrolun Ulamclal, Şineçleliyn Asuudluud*, Edt. Gantulga Ts., Delgercargal P., Admon Yayınevi, Ulaanbaatar 2012, Ulaanbaatar 2012, s. 11.

¹² Davaasüren B., *BNMAU-in Yerönhiy Bolovsrolun Surguuli, Tüüniy Högeliyn Hetiyn Tölöv*, УБ YXT Yayınevi, Ulaanbaatar 1979, s. 6.

¹³ Davaasüren, *BNMAU-in Yerönhiy Bolovsrolun...*, s. 3.

ve okul sistemi oluşturuldu.¹⁴ 2 Kasım 1921 tarihinde, başkentte ilk kez ilkokul açılarak Moğolistan'da örgün eğitim verecek bir eğitim kurumu kuruldu. Moğolistan Halk Cumhuriyeti Birinci Meclisi tarafından 1924 yılında kabul edilen anayasa, Moğol vatandaşlarının temel eğitim hakkını koruyan ilk üst düzey yasal düzenlemeyi oluşturdu. Ardından Moğol Devrimci Halk Partisi'nin (MPRP) 1926'daki 3. ve 10. Devlet Kongreleri, halk kültürünün ve aydınlanmanın geliştirilmesi için on yıllık bir planı onayladı. Plan, öğretmen yetiştirmeyi ve ortaokulların her yıl devlet bütçesine uygun olarak geliştirilmesini öngörmekteydi.¹⁵

1941 yılına gelindiğinde Kiril alfabesine dayalı yeni Moğol alfabesinin icadı ve kullanımı gündeme getirildi. Bu yeni Moğol alfabesinin 1941-1942 öğretim yılından itibaren ilk, orta okul ve liselerde öğretilmesine ilişkin yasal düzenlemeler yapıldı.¹⁶ Sosyalizm yıllarında Moğol sosyal bilimlerinde her şeyi teorik ve tek ideolojik ölçüyle ölçmeye yönelik dogmatik yaklaşım, tarihsel araştırmalarda ön plana çıkarılmıştı.

1963'te Moğolistan Halk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu, “8 yıllık genel eğitim, çalışma ve politeknik okulunun kuralları” ve “Yeni genel eğitim sisteminin akşam okulunun kuralları” adlı yasaları ayrı ayrı onayladı.¹⁷ Mevcut siyasi, ekonomik ve sosyal değişimlere uygun olarak, genel ortaöğretim de dâhil olmak üzere eğitimin sosyal ihtiyaçları ve değerleri değişime uğradı. Moğolistan'da yeni bir insani ve sivil demokratik toplum ilişkisine geçme süreci başlatıldı. 1971 yılında “Ortaokul sistemini daha da geliştirmek ve eğitim kalitesini artırmak için önlemler hakkında” MPRP Merkez Komitesi ve Bakanlar Kurulu ortak bir karar aldı. Bu karar gereğince genel eğitim, çalışma ve teknik okulların aynı kalmasını öngören ve okul yapısının 8 yıllık ortaokullar, 10 yıllık lise ve gerektiğinde sadece ilköğretim okullarıyla (1,2 ve 3. sınıf) bağımsız bir okul (3+5+2) içermesini şart koşan önemli bir yasal düzenleme getirildi.¹⁸

1990'lardan itibaren toplum bir bütün olarak çoğulculuğu benimsemiş ve kendisini tarihsel öğretim, araştırma, teori ve ideolojinin zincirlerinden kurtarmıştı. Yirminci yüzyılın sonunda, sosyalist ülkeler derin bir krizle karşı karşıya kaldı ve sonucunda sosyalist sistem çöktü. Sosyalist sistemin çöküşüyle birlikte bu ülkeler sosyalizm yolunu terk etmeye başladılar.¹⁹ Moğolların Sosyal bilimleri de Marksizmi terk etmişti. Bundan sonraki süreçte Batı teorileri, alana nüfuz etmeye başlamıştı.²⁰

¹⁴ Davaasüren, BNMAU-in Yerönhiy Bolovsrolun..., s. 7.

¹⁵ Davaasüren, BNMAU-in Yerönhiy Bolovsrolun..., s. 8.

¹⁶ Gelegcamts Tserendorc, Mongol Ulsun Yerönhiy Dund Bolovsrolun Erh Züyn Zohitsuulalt (Üsel, Högcil, Şineçlel), Eruul Enh Yayınevi, Ulaanbaatar 2000, s. 11.

¹⁷ Namsray Ts., “BNMAU-ın Ardın Bolovsrolun Huuliy Tösliyn Tuhay”, BNMAU-ın Ardın İh Hurlın Arav Dahi Udaagiyn Songuuliy Eelcit III Çuulganı Material, Haz. Sancaa G., ABYA Yayınevi, Ulaanbaatar 1983, s. 30.

¹⁸ Adiyaa G., “Yerönhiy Bolovcroliyn Dund Surguuliy Surgalt-Hümüücliyn Aclıg Tsaasid Saycruulah Tuhay”, BNMAU-ın Ardın İh Hurlın Arav Dahi Udaagiyn Songuuliy Eelcit III Çuulganı Material, Haz. Sancaa G., ABYA Yayınevi, Ulaanbaatar 1983, s. 7; 1921-1963'te 4+3+3, 1963-1973'te 4+4+2, 1982'de 3+5+2; 1995 yılında 4+4+2 yapısı oluşturuldu. 1995'ten beri de 4+4+2 sistemi yürürlüktedir. Tserendorc, Mongol Ulsun Yerönhiy..., s. 32, 33.

¹⁹ Otgoncargal S., “Mongolın Tüühiyn Surgaltın Önögiyn Baydal ba Onolın Zarim Asuudal”, Eh Tüühiyn Surgalt, Bolovsrolun Ulamclal, Şineçleliyn Asuudluud, Ed. Gantulga Ts., Delgercargal P., Admon Yayınevi, Ulaanbaatar 2012, s. 39.

²⁰ Delgercargal P., “Deed Bolovsrolun Şinetgel ba Mergecliyn Tüvşniy Tüühiyn Surgaltın Tulgamdsan Asuudluud”, Eh Tüühiyn Surgalt, Bolovsrolun Ulamclal, Şineçleliyn Asuudluud, Admon Yayınevi, Ulaanbaatar 2012, s. 15.

1995 yılında ise Parlamento, “Eğitim Üzerine Devlet Politikası”nı ilk defa onayladı. Devletin eğitim politikasında, bu tarz bir politikanın uygulanmasındaki etkenlerden biri de “Eğitimde yasal ilişkilerin düzenlenmesi” ve vatandaşların eğitim hakkını güvence altına alacak şekilde oluşturulmasıydı.²¹

Moğolistan’daki okullarda devletin kendi kadrosuyla hazırladığı ders kitaplarının haricinde bazı akademisyenlerin yayınları da eğitim kurumlarında yardımcı kitap olarak okutulmaktadır. Özel okullarda da devlet kitaplarının yanı sıra müfredat harici eserler de yardımcı kaynak olarak kullanılmaktadır.²²

Son yıllarda, ortaokullarda “Moğol Tarihi” derslerinin saat sayısında ve ders kitabı içeriğinde bir azalma olduğu görülmektedir. İlkokul, ortaokul ve lise düzeyinde özgün tarih sürekli olarak, yaşa uygun içerik, kuramsal ve metodolojik yaklaşımlarla, ileri düzeyde çalışılması gerekliliği vurgulanmıştır.²³ Moğol tarihinin zorunlu olarak öğretilmesinin nedeni ise; genç nesile tarihleriyle ve atalarıyla gurur duyma duygusunu aşılama olduğu söylenmişti. Moğolların yaklaşık 2220 yıllık siyasi tarihi ve kültürel gelenekleri ile tanışan çocuklar ve gençlerin tarihlerinden, ulusal bilinçlerinden ve vatanseverliklerinden gurur duyacakları Moğol akademisyenler tarafından belirtilmiştir.²⁴

Günümüzde Moğolistan’daki 12 yıllık eğitim sisteminde ilköğretimde 1-6. sınıflar için “İnsan-çevre” ve “İnsan-toplum” konuları toplam 196 saattir. 7-9. sınıflar için temel eğitim düzeyinde “Sosyal Bilimler” ve “Tarih” derslerinin toplam saati 315’tir. Lise düzeyinde, 10-11-12 sınıfları için “Sosyal Bilimler” ve “Tarih” dersleri de toplamda 315 saatten oluşmaktadır. 1-12. sınıfların toplam ders saati 826 olmakla birlikte bunun 280 saati tarih derslerine ayrılmıştır.²⁵

“Tarih” genel adı altında, 6. sınıf Eskiçağ Tarihi veya “Tarih-1”, 7. sınıf Ortaçağ Tarihi veya “Tarih-2”, 8. sınıf Yeni Çağ Tarihi veya “Tarih-3”, 9. sınıf 20. Yüzyıl Tarihi veya “Tarih-4” adı altında Dünya ve Moğol tarihini birlikte işlemektedir. 10. sınıfta ise “Tarih-5” kitabında Dünya ve Moğol tarihinin önemli konuları işlenmektedir. 11. sınıfta “Moğol Kültür Tarihi”, “Moğol Siyasi Tarihi”, “Moğol Ekonomi Tarihi” ve “Moğol Dış İlişkiler Tarihi” seçmeli ders olarak konulmuştur. 12. Sınıfta “Komşu Ülkeler Tarihi”, “Batı Ülkeleri Tarihi”, “Uluslararası İlişkiler Tarihi” ve “İnsan Hakları, Özgürlük ve Demokrasi Mücadelesi Tarihi” ise seçmeli ders olarak konulmuştur.²⁶

Yöntem

Çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. İlk olarak Moğolistan’da okutulan tarih ders kitapları tespit edilmiştir. Bu kitaplardan ortaokul “Tarih 6”, “Tarih 7” ve “Tarih 8”; lise “Tarih 9”, “Tarih 10” ve “Tarih 11” adlı devlet okulları ve özel okullarda tarih derslerinde okutulan altı ders kitabı incelenmeye alınmıştır. Moğolistan’da tarih ders kitaplarının eski baskılarına (2016) doğrudan basılı olarak ulaşılmıştır. Daha sonraki aşamada bu kitaplar incelenerek yeni baskılarıyla (2019)

²¹ Tserendorc, Mongol Ulsın Yerönhiy..., s. 3.

²² Moğol akademisyenleri tarafından hazırlanan “Moğolistan Erken Tarihi” ve “Moğol İmparatorluğu Tarihi” adlı 5 ciltlik iki eser yardımcı kaynak olarak kullanılmaktadır.

²³ Gantulga, “Eh Tüühiyn Surgalt...”, s. 7.

²⁴ Gantulga, “Eh Tüühiyn Surgalt...”, s. 11.

²⁵ Pürev O., “Eh Tüühiin Bolovsrolug Högecüüle Tuhayd”, Eh Tüühiyn Surgalt, Bolovsrolun Ulamelal, Şineçleliyn Asuudluud, Admon Yayınevi, Ulaanbaatar 2012, s. 24.

²⁶ Baasancav, “Yerönhiy Bolovsrolun Surguuliy...”, s. 67.

karşılaştırma yapılmıştır. Eklenen veya çıkarılan bölümler belirlenerek çalışmada bu kısımlar yazılmıştır. Güncel (2019) ortaokul ve lise tarih ders kitaplarına Moğolistan Eğitim, Kültür, Bilim ve Spor Bakanlığının web sitesinden dijital olarak ulaşılmıştır. Türk tarihi ile ilgili konular ders kitaplarında sırasıyla araştırılmıştır. Ayrıca direkt Türk tarihini kapsamasa da Moğol tarihi ile ilgili konuların içerisinde bahsedilen Türk tarihi ile ilişkili kavramlara da bakılmıştır. İncelenen ders kitaplarının tam künyeleri kaynakçada belirtilmiştir.

Araştırma için kullanılan veriler, yukarıda bahsedilen tarih ders kitaplarından Türk tarihi ile ilgili tüm konuları kapsayacak şekilde ele alınmıştır. İncelenen konulardaki belli başlıklar belirlenerek Türkçeye çevrilmiştir. İncelenen konulara ait bazı görseller ve haritalar ekran alıntısı yapılarak çalışmaya eklenmiştir. Bazı görsellerde yer alan Moğolca açıklamalar yazıldığı şekliyle çalışmaya konulmuştur. Ders kitaplarından belirli konularda doğrudan alıntılar yapılmıştır. Bu doğrudan alıntılar yapıldığı ders kitaplarının isimleri ve sayfa numaraları dipnotlarda verilmiştir. Moğolistan okullarında tarih eğitiminin geçmişi ve bugünü, tarih derslerin içerikleri ve yapısı hakkında yazılmış eserlerden yararlanarak tarih eğitiminin günümüze kadar hangi aşamalardan geçtiği araştırılmıştır.

Bulgular

Moğolistan’da okutulan tarih ders kitaplarının incelendiği çalışmada ilk olarak 6, 7, 8, 9, 10 ve 11. sınıf tarih ders kitaplarında yer alan Türk tarihiyle ilgili bölüm ve alt konu başlıkları belirtilmiştir. Detaylı olarak yazılan bu bölüm ve alt konu başlıkları derinlemesine incelendiğinde günümüz Moğolistan toprakları üzerinde kurulmuş Gök Türkler ve Uygurlar’dan başlayarak Selçuklular ve Memlûk Devleti ile ilgili çeşitli örnek ve görseller kullanılmıştır. İslam öncesi Türk tarihi ile ilgili olarak Gök Türk ve Uygurlar hakkında bilgiler aktarılmıştır. İslamiyet öncesi Türk tarihi anlatılırken nesnel bir yaklaşım sergilenmiştir. Orhun Yazıtları hakkındaki bilgiler de ders kitaplarında yer almaktadır. Osmanlı Devleti öncesi Anadolu Türk tarihi ve Selçuklular hakkında birkaç bilgi dışında bahsedilmemiştir. Osmanlı Devleti ile ilgili bölümler ise yüzeysel kalmıştır. Aktarılan bazı bölümlerde ise Osmanlı Devleti’ne ait herhangi bir görsel öge kullanılmamıştır. Konular sadece okuma metni olarak işlenmiştir. Cumhuriyet dönemi Türk tarihi Moğolistan tarih ders kitaplarında yer almamıştır.

“Tarih 6” adlı ders kitabı toplam 84 sayfadan oluşmaktadır. Gök Türk ve Uygurlar hakkında, bu 84 sayfanın toplam 5 sayfasında bilgiler yazılmıştır. “Tarih 7” adlı ders kitabı 150 sayfadan oluşmakla birlikte Türk tarihinden toplamda 4 sayfada bahsedilmiştir. “Tarih 8” ders kitabı 148 sayfadan oluşmakta ve Osmanlı Devleti hakkında 2 sayfa okuma parçası yer almaktadır. “Tarih 9” ders kitabı 160 sayfadan oluşmaktadır ve “Türkiye” tabiri toplam 5 sayfada yer almaktadır. “Tarih 10” kitabı 72 sayfadır ve 9 farklı bölümde Türklerden bahsedilmiştir. “Tarih 11” adlı ders kitabı ise 72 sayfadan oluşmasına rağmen kitapta sadece Moğol tarihinden bahsedilmiştir.

Moğolistan tarih ders kitaplarında Türklerle ilgili geniş bilgilerin yer aldığı bölümlerden bir diğeri de Osmanlıların anlatıldığı konulardır. Okuma parçası şeklinde anlatılan Osmanlı İmparatorluğu’nun belirli dönemlerine değinmişlerdir. Moğolistan özelinde Osmanlı Tarihi üzerine yeteri kadar araştırma yapılmadığı var olan kaynaklardan gözlemlenmektedir. Bir imparatorluk olan ve uzun yıllar boyunca hayatta kalan Osmanlı’dan özet şeklinde bahsedilmiş ve sadece İstanbul’un Fethi, II. Mahmut dönemi, Tanzimat Fermanı gibi konulara yüzeysel değinilmiştir. Osmanlılardan ilk

olarak “Tarih 7” adlı ders kitabında “Bizans İmparatorluğu’nun Çöküşü” adlı bölümde bahsedilmiştir. 14 ve 15. yy Osmanlı haritasında Anadolu üzerine “Müslüman Sultan Devleti” tabiri yazılmıştır. Dokuzuncu sınıf tarih ders kitabında Birinci Dünya Savaşı’ndaki cepheleden özellikle Çanakkale Cephesi’nden bahsedilmemesi, savaş sonrasında yaşanan gelişmelerden, Lozan antlaşması ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ile Mustafa Kemal Atatürk hakkında bilgiler yer almamıştır.

Altıncı sınıf tarih ders kitabında bulunan “Göçebelerin İlk Ulusu Hunnu İmparatorluğu” başlığı altında anlatılan Hunlar, Moğolların kadim ataları olarak kabul gördüğünden “Moğol Tarihi” adı altında aktarılmıştır. Bu bölümde Hunların siyaseti ve kültürü konuları işlenmiştir. “Cücen” başlığı altında Türklerden bahsedilmiştir. “6-7. yüzyıl Moğollar ve Türk Kökenli Uluslar” başlığı altında Gök Türkler ve Uygurların siyasi yaşamından ve kültüründen bahsedilmiştir. İslamiyet öncesi Türk tarihinin anlatıldığı bölümde Türklerle ilgili isyan, yıkma, fethetme, yönetme gibi eylemler kullanılmıştır.

Yedinci sınıf genel tarih kitabının eski basımında yer alan “Arabistan’ın Halife Ulusu” başlığı altında “Türk Selçuklular” tabiri kullanılmıştır. Arapların Asya’da bulunan ulusları Türk Selçuklular tarafından fethedildiği belirtilmiştir. Memlûklerin güncel kitaba konulmamasının nedeni olarak yapılan Ayn-ı Calut Savaşı’nda Moğol ordularını mağlup etmelerini görmekteyiz. Genel itibarıyla ders kitaplarında Moğolların mağlubiyeti, Moğol ordularının yenilgisi gibi olumsuz ifadelerden kaçınılmıştır. “Roma İmparatorluğu’nun Çöküşü” adlı başlık güncel ders kitabında “Bizans İmparatorluğu’nun Çöküşü” olarak değiştirilmiştir. Bu bölümde Türk-Osmanlı tabirinin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca bu bölümde işgal etme, fethetme gibi kelimeler kullanılmıştır. İstanbul’un Fethi, Batılıların bakış açısıyla aktarılmıştır.

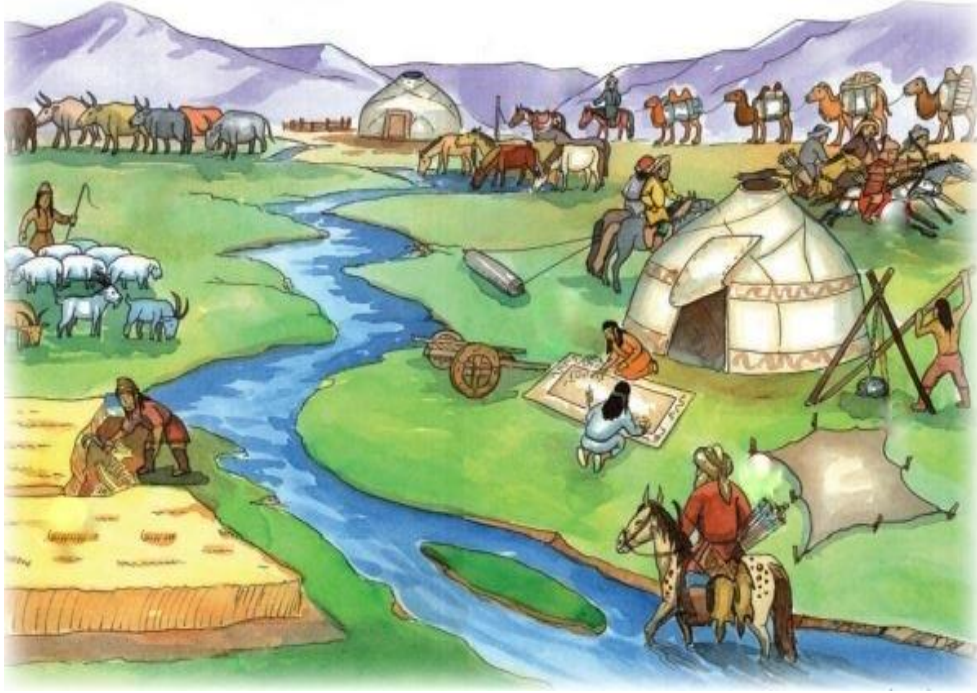
Sekizinci sınıf ders kitabında, “15-18. yüzyıl Dönemi Doğu” başlığı altında Osmanlı İmparatorluğu iki paragraflık “bilgi” kısmında anlatılmıştır. Bu kısımda İstanbul’un Fethi anlatılırken II. Mehmet yerine II. Mahmut yazıldığı görülmüştür. İstanbul’un Fethi konusu işlenirken iki farklı yerde II. Mahmut olarak belirtilmiştir. Ayrıca “Konstantinopolis” yanında “İstanbul” tabiri de kullanılmıştır. Kitabın ilerleyen bölümlerinde “18-20. yüzyıl Başlarında Doğu” başlığı altında “Osmanlı İmparatorluğu’nun Düşüşü” adlı alt başlıkta Sultan II. Mahmut dönemi, Tanzimat Fermanı, Kırım Savaşı ve Abdülhamid dönemi kısaca ele alınmıştır. Tekrar Türk-Osmanlılar olarak konu işlenmiştir. Ayrıca soru kısmında öğrencilerden Osmanlı İmparatorluğu, yıl, kapladığı alan, önemli olay bakımından Mançu İmparatorluğu, Japonya ve Hindistan ile karşılaştırılması istenmiştir.

Dokuzuncu sınıf ders kitabında “Birinci Dünya Savaşı ve Moğolistan” başlığı altında savaşta cereyan eden olaylar aktarılırken Türk ve Osmanlı İmparatorluğu tabirleri kullanılmıştır. Türk tarihinde önemli bir bölümü oluşturan Birinci Dünya Savaşı, Moğolistan ders kitaplarında tekrar Avrupa ülkeleri merkezinde aktarılmıştır. Daha önce bahsedilen Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki bilgi eksikliği bu bölümde de görülmüştür. 20 ve 21. yüzyıl siyasi olaylarının anlatıldığı dokuzuncu sınıf tarih kitabında “Üçüncü Komşu” politikası olarak Türkiye’nin de belirtilmesi dikkat çekmiştir. Fakat bu kitapta Milli Mücadele dönemi, savaşlar, Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhuriyet’in ilanı ile ilgili herhangi bir bilginin bulunmaması olumsuz taraf olarak değerlendirilmiştir.

Onuncu sınıf ders kitabında “Moğolistan’ın Eski Ulusları (MÖ 4-MS 12. yüzyıl)” başlığı altında Hun İmparatorluğu işlenmiştir. Moğol arkeolog ve tarihçilere göre Hunlar, Moğolların ataları olarak kabul edildiğinden bu kitapta da Türk tarihi Gök Türklerle başlatılmıştır.²⁷ “Gök Türk, Uygur Dönemi Moğollar, Kitan İmparatorluğu” başlığı altında eski Türklerden bahsedilmiştir. Altın Orda, Çağatay ve İlhanlı Devleti’nin anlatıldığı bölümlerde Türkler de yer almıştır. Çağatay Ulusu kısmında nüfusun büyük bir bölümünün Türkçe konuştuğu belirtilmiştir. 1350 yılında Türkçe konuşan, Türk kültürlü ancak Moğol soyundan olan Timur bilgisi yer almıştır. On birinci sınıf tarih kitabında 17-21. yüzyıl Moğol tarihine ait iç ve dış olaylar anlatılmış ve Türk tarihine ilişkin herhangi bir bilgi bulunamamıştır.

1. Moğolistan Tarih Ders Kitaplarında Eski Türkler

Altıncı sınıf tarih ders kitabında İslamiyet öncesi Türk tarihi genel hatlarıyla Gök Türkler’den başlatılmış ve Uygurlar’dan devam etmiştir. Genel Tarih kitabının 5. bölümünde Hun İmparatorluğu’ndan “Moğollar, bizlerin ataları Hunlar” olarak bahsedilmiştir.²⁸ Hunlar hakkında yılın dört mevsimi göç ettiklerinden ve at, öküz, koyun, keçi en çok besledikleri hayvanlar olarak belirtilmiştir. Ancak farklı olarak deve, eşek ve katır da bulunduğu bilgisi aktarılmıştır. Hayvanlarına daha iyi yiyecek ve su bulmak için bir bölgeden diğerine göç ettikleri bilgisi yer almıştır.²⁹

Resim 1: Moğolistan’ın eski uluslarının günlük yaşamı (6.sınıf ders kitabı 2019: 71)

MÖ 209’da Tumen Şanyu’nun oğlu Mo-dun’un, Hunların Şanyusu olduğundan bahsedilmiştir. Hunların yükselişi Mo-dun’un faaliyetleriyle doğrudan ilgili olduğu

²⁷ Bkz. Enkhbat Avirmed, “Moğolların Görüşüne Göre Moğolların Kadim Ataları”, Kökler: Yay Çeken Kavimlerin Şafağı Dil, Arkeoloji, Tarih, Antropoloji ve Etnografya Işığında Altay Halklarının Kökeni, C. 2, Haz. Sergen Çirkin, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2021, ss.305-315.

²⁸ Tuya U. Vd., Tüüh VI: Yerönhiy Bolovsrolun 12 Ciliyn Surguuliyn 6 Dugaar Angiyn Surah Biçig, Ed. Delgersayhan Ts., Ulaanbaatar 2016, s. 70.

²⁹ Tuya U. vd., Tüüh VI: Yerönhiy..., s. 70.

işlenmiştir. Güçlü Donghu'nun Mo-dun tarafından fethinden sonra Yüe-çi, Usun ve Kuzey Dingling bölgelerini fethettiği belirtilmiştir. Hunların güçlü bir devlet haline geldiği aktarılmıştır.

Зураг 5.4. Монголын нүүдэлчдийн довтолгооноос хамгаалан хятад хүмүүсийн барьсан цагаан хэрэм дэлхийд алдартай.

Resim 2: Çin Seddi (6.sınıf ders kitabı 2019: 72)

Çin seddinin anlatıldığı bölümde geçen iki farklı kaynaktan Hunların Büyük İmparatoru Mo-dun'un o dönemde Çin'de hüküm süren Han Hanedanlığına yazdığı mektuptan bahsederken şu satırlara yer verilmiştir: “Ben, komşuma... Büyük küçük, uzak yakın otuz altı ülkeyi birleştirip yönettim. Bugün, onlar Hunnu İmparatorluğu adı altında birleşmiş durumdadır. Böylece bozkırın eteklerinde göçebe yaşayan ok ve yaylı halk, tek bir büyük aile olarak birleşerek barış sağlanmış durumdadır. Öyleyse şimdi ben değerli kılıcı kımına koydum, okların sesini içinize çekin.”³⁰

Hun İmparatorluğu tarihi ile ilgili aktarılan en önemli olaylardan biri Mo-dun'un ilk yıllarında yaşanmış olan danışmanları arasında geçen ‘toprak’ olayıdır. Bu olay ders kitabında şu şekilde yer almıştır:

“Mo-dun, şanyu olur olmaz, komşu Donghular ona siyasi baskı yaptı. İlk başta Mo-dun'dan kendi atını ve eşlerinden birini istediler. Sonra Donghular, sınırda kimsenin yaşamadığı, terk edilmiş bir bölgeyi istediler. Mo-dun'un danışmanları 'Bu kimsenin yaşamadığı bölgeyi vermek mümkündür' dediler. Mo-dun ise 'Toprak, devletin temelidir' dedi ve ordusunu toplayarak Donghua'yı işgal etti.”³¹

Moğolistan 6. sınıf tarih ders kitabında “6-10. yüzyıl Moğollar ve Türk Kökenli Uluslar” başlığı altında, Gök Türkler ve Uygurlardan bahsedilmiştir.³² Bu iki devletin tarihi tek bir başlık altında bağlantılı şekilde işlenmiştir. Bu bölümde Gök Türkler ve Uygurlar ile ilgili şu değerlendirmeler yer almıştır:

³⁰ Tuya U., vd., Tüüh VI: Yerönhiy..., s. 73.

³¹ Tuya U., vd., Tüüh VI: Yerönhiy..., s. 73.

³² Tuya U., vd., Tüüh VI: Yerönhiy Bolovsrolım 12 Ciliyn Surguuliy 6 Dugaar Angiyn Surah Biçig, Ed. Delgersayhan Ts., Ulaanbaatar 2019, s. 80.

“Türkler, Cücen Devleti’nin vatandaşlarıydı. Altay Dağlarında yaşamaktaydılar. 552 yılında Cücen Devleti’ne isyan ettiler ve 555’te onları yıktılar. Bundan sonra Türkler kendi devletini kurdular. Böylece Moğolistan’da Gök Türk (555-745) ve

Зураг 5.14.
Культегинь гэрэлт
хөшөө. Архангай

Uygur (745-840) ulusları hayatlarını sürdürdüler. Moğol kabileleri onların bir parçasıydı ve onlara tabiydi. Gök Türkler topraklarını genişletti ve Kore’den Aral Gölü’ne kadar geniş alanları fethetti. Fakat 590’larda Batı ve Doğu olarak ayrıldılar. Doğu Gök Türkler, Orhun Vadisi’nde idi. Gök Türk egemenliği altındaki Uygurlar, bir isyan çıkararak Gök Türklere karşı mücadele etti.³³

Resim 3: Köl Tigin Yazıtı. Arhangay (6.sınıf ders kitabı 2019: 80)

Bölümün devamında Uygurlar hakkında bilgiler şu şekilde verilmiştir:

“744 yılında Uygur hükümdarı Peylo kendini Kül Bilge Han ilan etti. 755 yılında Gök Türk devletini yıkmıştır. Peylo 747’de ölünce yerine oğlu Moyunçur Han (747-759) geçti. Moyunçur döneminde Uygur devleti güçlendi ve topraklarını önemli ölçüde genişletti. 751 yılında Orhun Vadisi’nde Balıklık veya Har Balgas şehri kurulmuş ve başkenti olmuştur.”

Böylece bu bölümde Gök Türk ve Uygurların siyasi yaşamının başlangıcı ve bitişi belirtilmiştir. Kitabın aynı bölümünde Köl Tigin Yazıtının görseline yer verilmiştir. Yazıt bu bölümde şu şekilde

yer almıştır:

“Orhun Nehri Vadisi’nde, 1889 yılında Rus bilim adamları ilk olarak üzerinde yazıt bulunan büyük bir heykel buldular. Bu yazıt “bilinmeyen” veya “runik” olarak adlandırıldı. İlk olarak 1893’te deşifre edildi. Bu yazıt 8. yüzyılda Eski Göktürkçe olarak yazılmıştır.³⁴”

Tarih 6 adlı ders kitabının ilerleyen kısımlarında Uygurların yıkılışı ile Gök Türk ve Uygurların kültüründen bahsedilmiştir. Bu bölümde; 840 yılında Kırgızların Yenisey bölgesini işgal ettiklerini ve Uygurlar’ı yendikleri yazılmıştır. Daha sonra yenilen Uygurların Moğolistan’dan göç ettikleri, bazılarının Doğu Türkistan’a (Sincan, Çin) yerleştikleri bilgisi yer almaktadır.

Kültür bölümünde şu bilgiler yer almaktadır: Moğolistan’da Gök Türk ve Uygur halklarına ait birçok arkeolojik eser bulunmaktadır. Gök Türkler ile Uygurlar hanları ve soyluları için yapılar inşa ettiler. Yapı, dıştan su girişli toprak duvar, ortada sunak, tapınaktan kapıya giden yol üzerinde ana runik yazıtlı hafif bir heykel ve yolun her iki tarafında insan taşlarıyla dolu bir yapıdır.³⁵

Kültür kısmının anlatıldığı bölümde Uygurların başkenti Har Balgas şehrinin resmine yer verilerek şu açıklama yer almıştır: Orhun’un Batı kenarında Uygur başkenti

³³ Туяа У., vd., Түүх VI: Yerönhiy..., s. 80.

³⁴ Туяа У., vd., Түүх VI: Yerönhiy..., s. 80.

³⁵ Туяа У., vd., Түүх VI: Yerönhiy..., s. 81.

Har Balgas'ın kalıntıları. Uzmanlar, han sarayının dışında askeri alan, el sanatları alanı, çiftçi mahalleleri bütünüyle 30 m²den fazla alana sahip olduğunu belirtmişlerdir.³⁶

Tarih 6 adlı kitabın “9-10. Yüzyıl Moğollar” adlı bölümünde Ergenekon Destanı anlatılmıştır. Kitapta destan ile ilgili şu bilgilere yer verilmiştir:

14. yüzyılda yazılmış Reşidüddin'in Cami'üt-Tevarih adlı eserinde Ergenekon adlı destan geçmektedir. Bu tarihi efsanede Cücenlerin, Gök Türkler tarafından yenildiği bir zamanı anlattığına inanılıyor. Efsaneye göre, az sayıda Moğol hayatta kaldı ve kayalarla çevrili uzak bir yere yerleştiler. 400 yıl boyunca Ergenekon denilen yerde yaşadılar. Giderek genişlediler ve birçok eyalete ayrıldılar. Hepsi kendilerine “Moğol” adını verdiler. Ayrıca “Moğolların Gizli Tarihi” adlı eserde Ergenekon destanıyla ilgili olarak şöyle denilmektedir. Böylece Türklere yenik düşen ve çok uzaklara kaçan Moğollar, ana vatanlarına dönerek Burhan Haldun Dağları'na yerleştiler.³⁷ Aynı efsanenin Çin kaynaklarında geçtiğini şu satırlarla belirtmişlerdir: Türkler tarafından yenilgiye uğratılan az sayıdaki Moğollar, Doğu tarafa kaçtılar. Şivey eyaletleri arasına yerleştiler. Bu nedenle Moğol eyaletlerine “Moğol Şivey” denildi.

Bu bölümde Türklerle ilişkilendirilip aktarılan diğer bir konu ise “Otuz Tatar” ve

“Dokuz Tatar”lardır. Moğolların çoğunluğunun anavatanlarında kalarak Gök Türk ve Uygurların bir parçası olarak yaşadıklarına inanıldığı yazılmıştır. Bunun nedeni olarak ise Gök Türk ve Uygurlara ait yazıtlarda sıklıkla “Dokuz Tatar” ve “Otuz Tatar” dan bahsedilmesi görülmüştür. Son dönemlerde araştırmacılar, Runik yazılarda bahsedilen Tatar kabilelerinde, Moğolların olduğunu öne sürmüşlerdir.³⁸

Resim 4: Uygurların Har Balgas şehrinin duvarları ve merkez kale, Uygur dönemi insan taşı (6.sınıf ders kitabı 2019: 81)

Зураг 5.15. Уйгарын Хар балгасын хэрмийн байдал ба төв цайз, Уйгурын үеийн хүн чулуу

Bölümün devamında 840 yılında Uygurların, Yenisey Kırgızlarına yenildiğinden bahsedilmiştir. Ancak Kırgızların Moğolistan'da uzun süre kalmadığı belirtilirken bunun nedeninin Tatarların yaptıkları direniş olduğunu yazmışlardır. Kırgızları

ana vatandan kovan Tatarlar, bir zamanlar Moğolistan'da hâkimiyet kurmuş ve meşhur olmuşlardır ifadeleri bölümde yer almaktadır. 840 yılından 923'e kadar olan dönem olarak adlandırılmıştır. Moğol-Tatar Ulusu, 300 yıllık Türk devletlerinin egemenliğine son verdiği işlenmiştir. Bu durumun ise 13. yüzyılda Moğol kabilelerinin yükselişinin temeli olarak görülmüştür.³⁹

Göktürklerle ilgili bilgiler “Tarih 7” adlı ders kitabında da dolaylı olarak yer almıştır. Moğolistan 7. sınıf tarih ders kitabında “Cengiz Öncesi Dönemde Moğolistan

³⁶ Tuya U., vd., Tüüh VI: Yerönhiy..., s. 81.

³⁷ Tuya U., vd., Tüüh VI: Yerönhiy..., s. 82.

³⁸ Tuya U., vd., Tüüh VI: Yerönhiy..., s. 83.

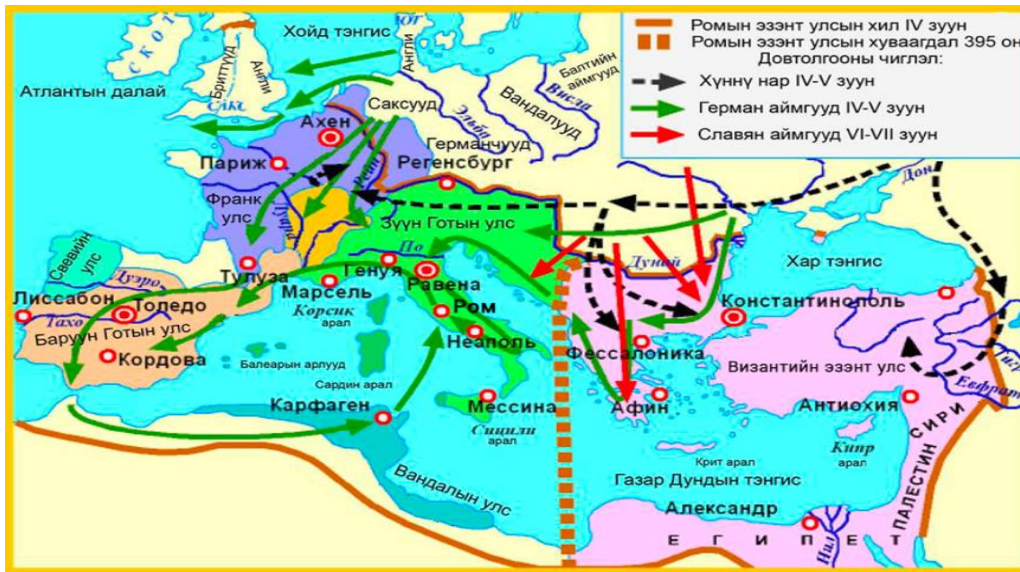
³⁹ Tuya U., vd., Tüüh VI: Yerönhiy..., s. 83.

(6-12. yüzyıl)” adlı bölümde Türklerle ilgili birkaç bilgi yazılmıştır.⁴⁰ Burada “Tarih 6” adlı ders kitabındaki bilgiler tekrarlanmıştır. Gök Türklerin 555 yılında Cücenleri yıkmasının ardından Moğolistan’ı fethettikleri ve 842 yılına kadar Moğolistan’a hükmettiklerinden bahsetmektedir.

Kitabın bu bölümünde Göktürklerle bağlantılı şu bilgiler işlenmiştir: Cücenler, Gök Türklerle yenildiler ve üçe bölündüler. Nukuz⁴¹ ve Hiyan⁴² boyları Gök Türklerden kaçarak Ergenekon adlı yere yerleştiler. Ergenekon’a yerleşen Cücenlerin arasından Büyük Moğol İmparatorluğu’nu kuran Borjigonlar ortaya çıktı.⁴³

Göktürklerle ilgili dolaylı olarak yazılan diğer bilgiler de “6-12. yüzyıl Moğolistan’ın Ulusları” bölümünde aktarılmıştır. Yine 6. yüzyılda Cücenlerin yıkılışından sonra Moğolistan’ın bazı eyaletlerinin Gök Türklerle, Uygurlara ve Çinlilere bağımlı hâle geldiğinden bahsedilmiştir. 555-842 yılları arasında Moğolistan, Türk halkları tarafından yönetildi. 842 yılında Moğol-Tatarlar, Kırgızları yenerek Moğolistan’daki Türk egemenliğine son verdiği bilgisi aktarılmıştır.⁴⁴

Tarih 7 adlı ders kitabında Hunlar ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır: Orta Asya’dan göç eden Hunlar, yol boyunca birçok eyaleti fethetti. Doğu Avrupa’ya ulaştılar. Hunlar 370 yılında Don Nehri’ni geçip Gotları yendiler. Doğu Gotları onların egemenliğine girdi. “Büyük Göç” uzun yıllar sürdü. 420 yılında Hunlar, Macaristan’a yerleştiler. Attila liderliğindeki Hunlar, Bizans İmparatorluğu’nu yönetip Roma İmparatorluğu’nu tehdit etti. 5. yüzyıl sonlarında Batı Roma İmparatorluğu topraklarına girdiler.⁴⁵

Resim 5: Kavimler Göçü (7. sınıf ders kitabı 2019: 27)

⁴⁰ Altanbagana A., Bayarmaa H., Gerelbadrah C., Tüüh 7: Yerөнһий Bolovsroluм 12 Ciliyn Surguuliyn 7 Dugaar Angiyn Surah Биçиг, Edt. Baasandorc Ts.,Puntsagsüren D., Ulaanbaatar 2016, s. 11.

⁴¹ Nukuz veya Nohos, Moğolcada birçok köpek anlamına gelmektedir ve Moğol kabile adıdır.

⁴² Hiyan, Moğolcada cesur anlamına gelmektedir ve Moğol kabile adıdır. Altanbagana A., Bayarmaa H., Gerelbadrah C., Tüüh 7: Yerөнһий..., s. 11.

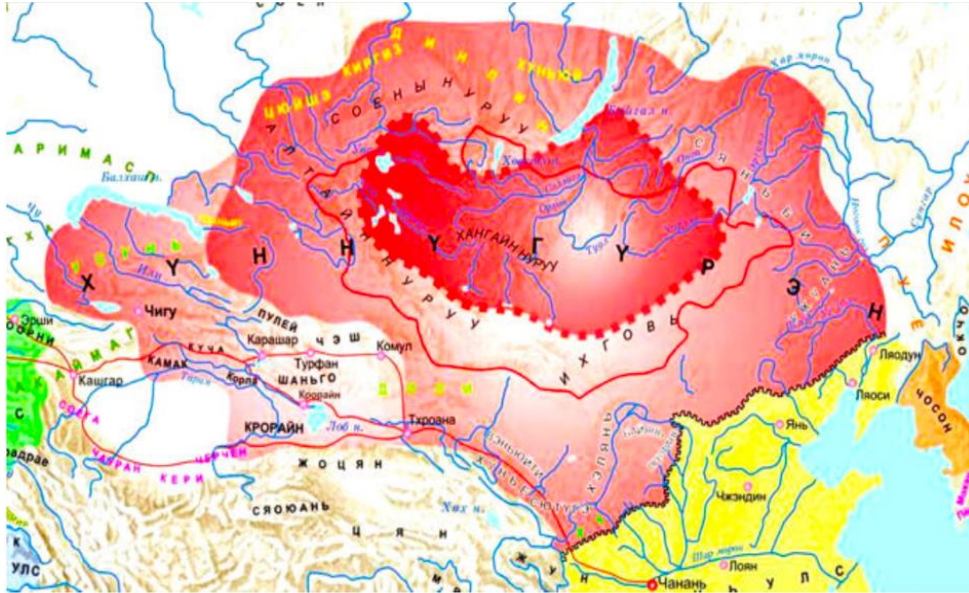
⁴³ Altanbagana A., Bayarmaa H., Gerelbadrah C., Tüüh 7: Yerөнһий..., s. 11.

⁴⁴ Altanbagana A., Bayarmaa H., Gerelbadrah C., Tüüh 7: Yerөнһий Bolovsroluм 12 Ciliyn Surguuliyn 7 Dugaar Angiyn Surah Биçиг, Edt. Baasandorc Ts.,Puntsagsüren D., Ulaanbaatar 2019, s. 13.

⁴⁵ Altanbagana A., Bayarmaa H., Gerelbadrah C., Tüüh 7: Yerөнһий..., s. 26.

Tarih 10 adlı ders kitabında da “Moğolistan’ın Eski Ulusları (M.Ö. IV-XII yy)” adlı başlık altında Hun İmparatorluğu hakkında oldukça geniş bilgiler yer almıştır. ‘Tarihî Notlar’ adlı eserin 110. bölümünden alıntı yapılarak “Hunnuların Şanyusu Tumen’di. Hunnuların 200 bine yakın okçusu var” şeklinde aktarılmıştır.⁴⁶ Kitabın devamında ise şu bilgiler yer almıştır:

“Tumen Şanyu, komşu göçebe uluslara tavizler vermekteydi. MÖ 209’da oğlu Mo-dun Şanyu durumu değiştirdi. Mo-dun, Hunnularla toprak anlaşmazlığı olan Donghuları işgal etti ve Yüceçileri ele geçirdi. Mo-dun batı ve kuzeydeki irili ufaklı eyaletleri fethetti. Ordos’u yeniden ele geçirdi. Mo-dun, Hunnuların nüfus ve yönetimini onluk sistemde organize etti. Hunnular toplamda 24 tünden oluşuyordu. MÖ 206’da Qin Hanedanlığı çöktü ve yerine Han Hanedanlığı kuruldu. MÖ 200’de Mo-dun Şanyu 400 bin askeri güçle Han Hanedanını devirdi. MÖ 198’de Hunnular ve Han Hanedanı barış antlaşması imzaladı. İki ülke sınırı Çin Seddi ile çevrildi.”⁴⁷

Resim 6: Hun İmparatorluğu Haritası (10. sınıf ders kitabı 2019: 19)

10. sınıf tarih ders kitabında ‘Gök Türk, Uygur Dönemi Moğollar, Kitan İmparatorluğu’ başlığı altında da diğer ders kitaplarında yer alan bilgilerle doğru orantılı olarak bazı bilgiler aktarılmıştır. Bu bilgilerden bazıları ise şu şekildedir: 555-745 Gök Türk, 745-840 Uygurlar Moğolistan topraklarında hüküm sürdü. Ayrıca Gök Türkler ve Uygurlar hakkında şu bilgilere yer verilmiştir: “Gök Türklerin ilk kağanı ve Cücenlere karşı isyan eden lideri Bumin Kağan’dı. Onun halefleri Kore Yarımadası’ndan Orta Asya’ya kadar genişledi. Ancak 744 yılında Gök Türk egemenliğindeki Uygurlar isyan ederek Gök Türk devletini yıkarak Uygur devletini kurdular. Uygur kralı, ayaklanmanın lideri Peylo idi. Oğlu Moyunçur zamanında Uygurlar gelişti.”⁴⁸

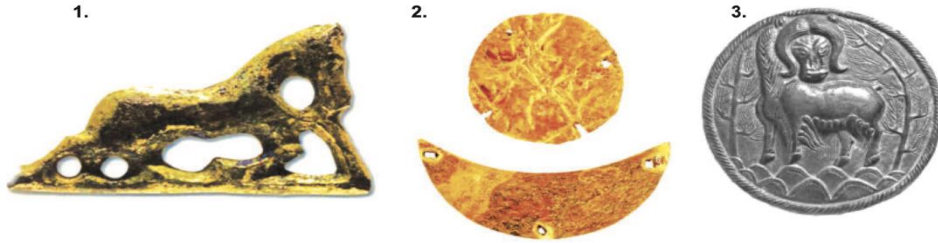
Uygurların anlatıldığı bölümde ise şu satırlara yer verilmiştir:

⁴⁶ Gantulga Ts., vd., Tüüh X: Yerönhiy Bolovsrolın 12 Ciliyn Surguuliyın 10 Dugaar Angiyn Surah Biçig, Ed. Tserendorc Ts., Ulaanbaatar 2018, x. 17.

⁴⁷ Gantulga Ts., vd., Tüüh X: Yerönhiy..., s. 18.

⁴⁸ Gantulga Ts., vd., Tüüh X: Yerönhiy..., s. 24.

“840 yılında Uygurlar, Yenisey Kırgızları tarafından işgal edildiğinde Tatarlar Kırgızlara karşı mücadele etmiş, onları yurtlarından kovmuşlardı. Böylece Tatarlar Moğolistan’a hâkim olmuştu. 842’den 922-923’e kadar ‘Tatarlar Dönemi’ olarak adlandırılmıştır. Cücenlerin yıkılmasıyla birlikte Moğol adında az sayıdaki Cücen, ana vatana kaçmış, Ergenekon’a gidip yaşamaya başlamıştı. Birkaç yıl sonra Burhan Haldun Dağı’na geldiler ve Moğolların atası oldular.”⁴⁹

Resim 7: Hun soylularından kalan bazı eşyalar (10. sınıf ders kitabı 2019: 28) 1-Altın sarısı süs, Hentiy İli, Bayan-Adraga İlçesi 2-Güneş ve Ay şeklinde süs, Arhangay İli, Hayarhan İlçesi 3.Yak şeklinde gümüş süs, Töv İli, Bornuur İlçesi

Orhun runik yazısının bahsedildiği bölümde, bazı bilim adamlarının runik yazısının önce Hunlar tarafından sonra Gök Türkler ve Uygurlar tarafından kullanıldığını belirtmişlerdir. Gök Türk ve Uygur döneminden kalma runik yazılı şekillerin çok sayıda olduğu bilgisi aktarılmıştır. Uygurların ilk başlarda runik yazısı kullanıp daha sonraları sogd yazısını kullandıkları yazılmıştır. Ayrıca Moğolistan’da Gök Türk ve Uygur yerleşimleri kaldığı, bunların en büyüğünün ise Orhun Vadisi’ndeki Uygur başkenti Harbalgas şehri kalıntısı olduğu kitapta işlenmiştir.⁵⁰

Resim 8: Uygurların başkenti Harbalgas Şehri kalıntısı (10. sınıf ders kitabı 2019: 30)

⁴⁹ Gantulga Ts., vd., Tüüh X: Yerönhiy..., s. 24.

⁵⁰ Gantulga Ts., vd., Tüüh X: Yerönhiy Bolovsrolın 12 Ciliyn Sarguuliyn 10 Dugaar Angiyn Surah Biçig, Ed. Tserendorc Ts., Ulaanbaatar 2019, s. 29.

Uygur başkenti Harbalgas şehrinin kalıntıları Harhorin (Arhangay İli, Hotont İlçesi)'in 25 km kuzeyindeki Orhun Nehri Vadisi'ndedir. Şehir 751 yılında Uygur Hanı Moyunçur tarafından kuruldu ve yaklaşık 30 km² alanı kapsamaktadır. Harbalgas, surları, sarayları, tapınakları, pazarları, gelişmiş ticaret ve el sanatları olan birçok insanın şehriydi.⁵¹

Kitabın devam eden bölümlerindeki “Moğolistan İmparatorluğu (XII-XIV yüzyıllar)” başlığı altında da Cücenlerin yıkılmasıyla birlikte 555 yılında Gök Türklerin zulmüne uğrayan Cücenlerin bir kısmının Ergenekon'a, diğer kısmının da Buir Gölü Havzası'na yerleştikleri, geri kalanların ise Gök Türk ve Uygur kontrolüne girdiklerinden bahsedilmiştir.⁵²

10. sınıf tarih ders kitabında “Altın Orda” başlığı altında Türkler şu şekilde yer almıştır:

“Altın Orda'yı 1242 yılından itibaren bağımsız bir duruma getiren kişi Cuci'nin oğlu Batu'ydu. Altın Orda nüfusunun çoğunluğu Rus liderliğindeki Slavlardan ve Kıpçak liderliğindeki Türklerden oluşuyordu. Moğollar iktidarı elinde tutuyor ve bir yönetim organı oluşturuyordu.”⁵³

2. Moğolistan Tarih Ders Kitaplarında Selçuklu ve Memlûk Dönemi

Moğolistan tarih ders kitaplarında Türklerle ilgili diğer bir bölüm de Selçuklular ve Memlûk döneminin anlatıldığı konulardır. Selçuklular ile ilgili bilgiler “Tarih 7” adlı ders kitabıyla başlamaktadır. Bu bölümde Selçuklular şu şekilde yer almıştır: 11. yüzyılda Asya'daki Arap topraklarının çoğu Türk Selçukluları tarafından işgal edildi. Böylece Arap halifeliği yıkıldı.⁵⁴

Haçlı Seferlerinin anlatıldığı bölümde Selçuklulardan şu şekilde bahsedilmiştir:

“11. yüzyılda Orta Asya'dan Türk asıllı Selçuklu kabileleri Orta Doğu'yu işgal etti. Selçuklular 1071'de Bizans ordusunu yenerek Antalya, İznik ve Kudüs'ü fethettiler. Avrupa'da, Selçukluların Filistin'deki 'Hıristiyan mezarını' işgal ettikleri ve dini halka zulüm ettikleri söylentileri yayıldı. 1095 yılında Selçuklular tarafından zulüm gören Bizans İmparatoru Aleksey Komnin yardım için Avrupa'ya döndü. Bu durum Doğu'nun zenginliklerine aç gözlü Haçlılar için iyi bir bahane oldu ve Haçlı Seferleri başladı. 1095-1270 yılları arasında sekiz büyük sefer düzenlediler.”⁵⁵

Tarih 7 adlı ders kitabında Memlûk Devleti karşımıza çıkmaktadır. Ders kitabında şu şekilde yer almıştır: Memlûk Devleti, Mısır merkezli bir İslam devletiydi. Mengü Han'ın ölümüyle Moğol ordusunun ana gücü geri döndü. Ket Boğa Noyan elçi göndererek teslim olmasını istedi. Altın Orda'da Berke Han, toprak anlaşmazlıkları nedeniyle Memlûk Devleti'nin tarafında yer aldı. Böylece 1260'da Ayn-ı Calut adlı yerde Moğol ordusu yenildi.

Bu bilgilerin ardından Memlûklerin kökeni hakkında birkaç bilgi verildiğini görmekteyiz: Memlûkler, Mısır'ın müttefiki olarak hizmet eden Türk, Kafkas kökenli beyaz kölelerdir. 13. yüzyıl ortalarında Memlûkler, Eyyûbi Hanedanı'nın ana askeri gücünü oluşturuyordu. 1250'de Eyyûbileri yenerek Kâhire'de iktidara geldiler.

⁵¹ Gantulga Ts., vd., Tüüh X: Yerönhiy..., s. 30.

⁵² Gantulga Ts., vd., Tüüh X: Yerönhiy..., s. 31.

⁵³ Gantulga Ts., vd., Tüüh X: Yerönhiy..., s. 52.

⁵⁴ Altanbagana A., Bayarmaa H., Gerelbadrah C., Tüüh 7: Yerönhiy..., s. 59.

⁵⁵ Altanbagana A., Bayarmaa H., Gerelbadrah C., Tüüh 7: Yerönhiy..., s. 132.

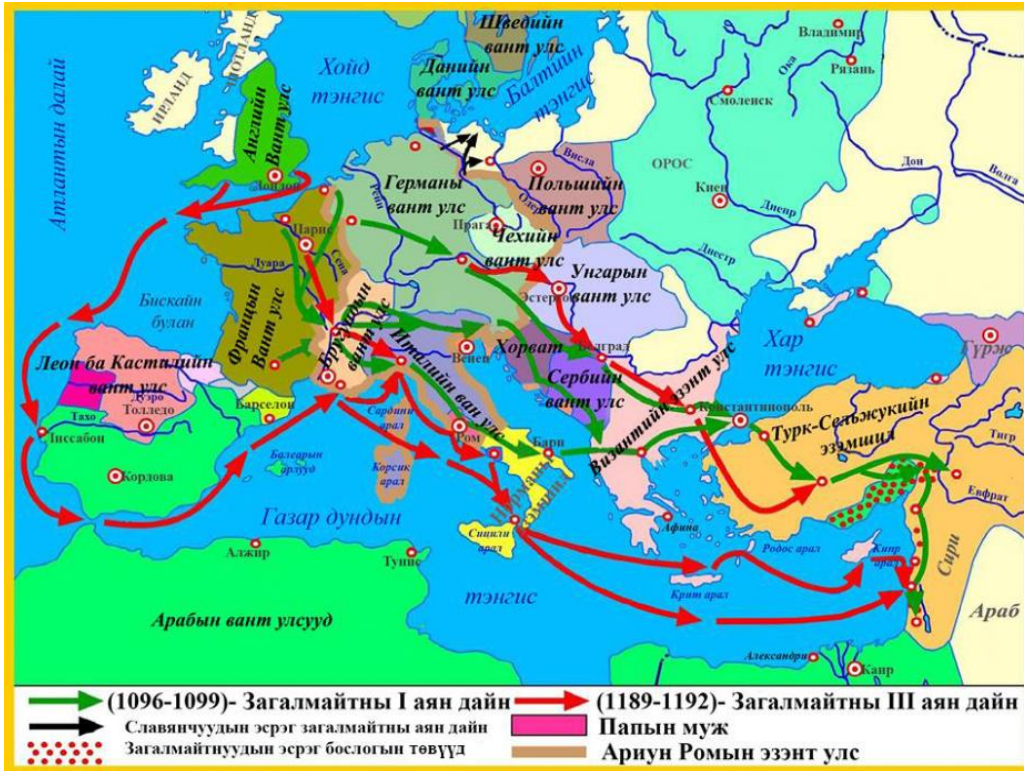

Resim 9: Ayn-ı Calut Savaşı haritası (7. sınıf ders kitabı 2016: 129)

Bölümün devamında bilgiler şu şekilde sıralanmıştır: Moğolların 1258’de Bağdat’ı fethetmesiyle Abbasi Halifeliği yıkıldı ve Memlûk Sultanları, Abbasi Halifeliğini yeniden kurdu. Müslümanların kutsal mabetleri olan Mekke ve Medine Memlûklerin himayesine alındı. Sultan Baybars (1260-1277) Haçlı Seferlerini durdurdu. Kâhire şehri kuzeyden güneye genişletildi. Nil Nehri boyunca sulama tesisleri onarıldı. Sanat ve kültürel gelişmelerin artmasında Moğol savaşlarından kaçarak Memlûklerin himayesine giren filozof, şair ve sanatkarların büyük etkisi olmuştur. Ünlü Ortaçağ tarihçisi İbn Haldun 1381’den itibaren Mısır’da yaşadı. 1517 yılında Memlûk Sultanlığı, Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilmiştir.⁵⁶

Memlûklerin anlatıldığı bölüm güncel ders kitaplarından çıkarılmıştır. 2019 yılından itibaren basılmış tarih ders kitaplarında Memlûk Devleti konusu yer almamaktadır.

Memlûklerin anlatıldığı bölüm güncel ders kitaplarından çıkarılmıştır. 2019 yılından itibaren basılmış tarih ders kitaplarında Memlûk Devleti konusu yer almamaktadır.

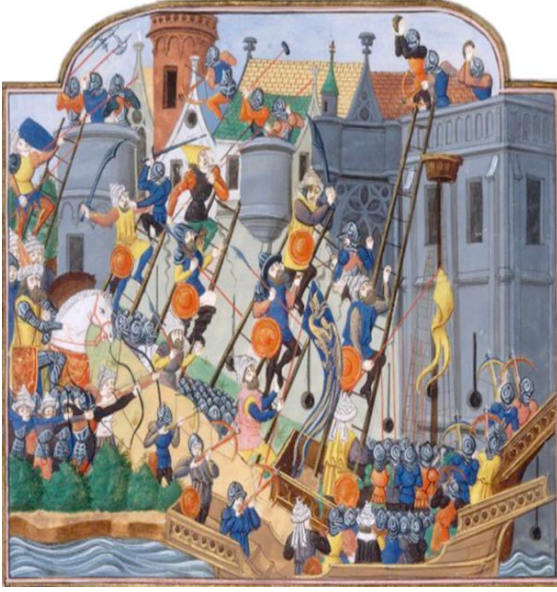
Resim 10: Haçlı Seferlerini anlatan bir görsel (7. sınıf ders kitabı 2019: 132)

⁵⁶ Altanbagana A., Bayarmaa H., Gerelbadrah C., Tüüh 7: Yerөнһий..., s. 129, 130.

3. Moğolistan Tarih Ders Kitaplarında Osmanlılar

Yedinci sınıf tarih ders kitabında “Bizans İmparatorluğu’nun Çöküşü” başlığı altında Osmanlılardan bahsedilirken 13. yüzyılda çok sayıda göçebe Türk’ün Küçük Asya’ya göç ettiği işlenmiştir. Orta Asya’dan göçün sebebi olarak Moğol istilasından kaçtıklarını belirtmişlerdir. Bizans ve Selçuklu sınırına yerleşen Yörüklerin, küçük ama güçlü bir hanlık kurarak birbirleriyle ve Bizanslılarla savaşmaya başladıkları aktarılmıştır. Osmanlıların Türk beyliklerinden daha güçlü hâle geldiğinden bahsedilmiştir. Ayrıca Osmanlıların sadece Küçük Asya’nın Müslüman ülkelerini birleştirmekle kalmadıkları, aynı zamanda Avrupa’yı işgal ettikleri ve Balkanları birbiri ardına yuttukları şeklinde bilgi vermişlerdir.

Resim 11: İstanbul’un Fethi (7. sınıf ders kitabı 2019: 146)

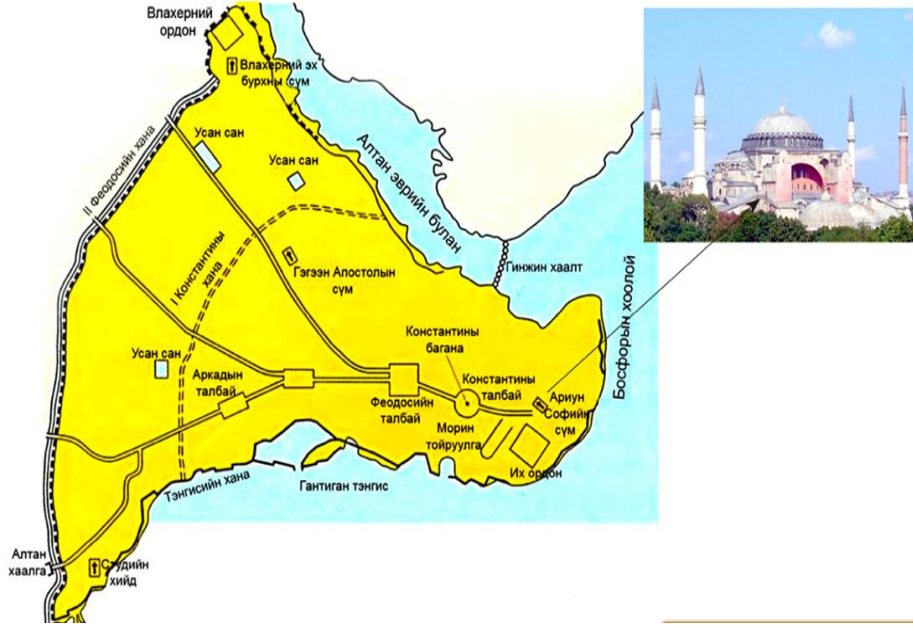
Tarih ders kitaplarına genel olarak bakıldığında Osmanlıların nasıl Anadolu’ya yerleştikleri, sonrasında nasıl güçlendikleri ve Balkanlar’da yaptıkları belirli savaşlar aktarılmıştır. Kosova Savaşı’ndan bahsedilip içeriğine yer verilmiştir. Osmanlı Türklerinin, Küçük Asya ve Balkanlar’daki Bizans mülklerini tamamen işgal ettiklerinden bahsetmişlerdir. 1369’da Türklerin, Kosova Savaşı’nda Sırpıları yenmesi ve Bulgar Krallığı’nı fethettiği yazılmıştır. 1402 yılında ise Osmanlı Padişahı Bayezid’in Orta Asya’dan gelen Timur’a Ankara yakınlarında yenildiği anlatılmıştır. Ankara felaketinden sonra Türklerin kısa sürede toparlandığı, 22 Nisan 1453’te Osmanlı padişahı II. Mehmed’in emriyle bir Osmanlı gemisinin Haliç Körfezine yaklaştığı belirtilmiştir. 29 Mayıs’ta ise Türklerin şehri ele geçirdiği ve yağmaladığı şeklinde işlenmiştir. Böylece Güneydoğu Avrupa’da Osmanlı İmparatorluğu adı verilen güçlü bir Türk devleti kurulduğu aktarılmıştır.⁵⁷

Kitapta yer alan ‘ana kaynak bilgisi’ adlı bölümde Bizanslı tarihçi Mihail Dukas’ın “Bizans Tarihi” adlı eserinden alıntı yapılarak İstanbul’un Fethi şu şekilde aktarılmıştır:

“Savaşın zaferi (29 Mayıs’taki genel taarruz sırasında) Türklerin tarafına geçti. Türk ordusu duvarlara merdivenleri dayayıp tırmanmaya başlamıştı. Düşmanlarla karşı karşıya kalan Bizanslılar ve Latinler, bunlar tarafından öldürülüyordu. Bazıları gözlerini kapatarak surlardan kendilerini aşağıya atıyorlardı. Vücutları paramparça oluyordu. Türkler kartal gibi duvara tırmanmaya başladılar...Türkler, Bizans askerlerinin yirmi katı kadardı...Üstelik Bizanslılar öyle iyi asker değillerdi...Onlar (Türkler) şehre girdiler ve saray kapısından girerken yolda karşılaştıkları herkesi öldürdüler. Böylece iki bin askeri öldürdüler...Büyük

⁵⁷ Altanbagana A., Bayarmaa H., Gerelbadrah C., Tüüh 7: Yerönhiy..., s. 146.

тапнак инсанларла долду. Түрклер янарларна гідерек онлары өлдүрдүлөр, базиларыны да yakaladılar. Sabaha karşı kapının kilitli olduğunu görünce baltayla kırdılar...”⁵⁸

Resim 12: Bizans İmparatorluğu 6. yüzyıl (7. sınıf ders kitabı 2019: 44)

İstanbul’un Fethi konusu 2016 ve 2019 yıllarında kullanılan ders kitaplarında başlık olarak farklılık göstermektedir. Eski basımda “Roma İmparatorluğu’nun Çöküşü” başlığı altında yazılmıştır. Güncel ders kitaplarında “Bizans İmparatorluğu’nun Çöküşü” olarak yer almış ve harita çıkarılmıştır. Çıkarılan harita şu şekildedir:

Resim 13: 14-15. yy Türk-Osmanlı (7. sınıf ders kitabı 2016: 156)

Sekizinci sınıf tarih ders kitabında Osmanlı Devleti’nden ilk olarak “Dünya Tarihi” bölümünde küçük bir bilgi köşesinde bahsedilmiştir. Bu bölümde; Osmanlı İmparatorluğu’nun, Küçük Asya’nın en batı vilayetlerinden birinin hükümdarı

⁵⁸ Altanbagana A., Bayarmaa H., Gerelbadrah C., Tüüh 7: Yerönhiy..., s. 147.

Osman'ın, 1299 yılında kendi adıyla krallık kurduğundan ve bölgelerini genişletmek için savaştığı bilgisi yer almaktadır. Aynı kitabın devamında II. Mehmet döneminde İstanbul'un işgal edildiği yazılmıştır. İstanbul o zamanlar kara ve su kavşağında, iki kıtanın arasında ticaret ve kültürel ilişkilerin önemli bir merkezi konumunda olduğu belirtilmiştir. İstanbul'un 100 bin askerle kuşatıldığı ve şehri 10 kat daha az askerle savunduklarından bahsedilmiştir. Kitabın devamında, II. Mehmet İstanbul'u fethetti, başkent yaptı ve hala aynı adı taşıyan İstanbul adını verdiği bilgileri yer almaktadır. Böylece Balkanlar ve Küçük Asya'yı fetheden güçlü bir imparatorluk doğduğu bilgileri verilmiştir.⁵⁹

Bu bölümde İstanbul'u fetheden II. Mehmet'i yanlışlıkla II. Mahmut olarak yazmışlardır. Aynı sayfada iki kere yapılan bu hatanın bir çeviri hatası olabileceği ihtimali yüksektir. Bu hata ilk olarak 2016 yılında basılan ders kitaplarında bulunmaktaydı. 2019 yılında yeniden basılan ders kitaplarında da hata hâlâ düzeltilmemiştir. Genel olarak bakıldığında bu ders kitabında da İstanbul'un Fethi konusu Batılı tarihçilerin gözüyle ele alınmıştır.

Yazının devamında ise devletin ekonomik durumundan bahsedilmiştir. Türkiye'de çiftçiler gelirler üzerinden %10 vergi ödüyorlardı. Değirmen vergileri, hayvan vergileri, arazi kullanım ve evlilik ödemelerinin yanı sıra askerlik hizmeti, yol, köprü ve sur yapımı için seferberlik edildiği belirtilmektedir. Çiftçilerin zaman zaman topraklarına el konulmuş ve topraklar ekilmediği zamanlarda da müsadere edildiği bilgisi aktarılmıştır.⁶⁰ Bu bölümde Tımar sistemine değinilmek istendiği ancak bu sistemin adından bahsedilmeden detaylı olarak aktarılmadığı gözlenmiştir.

Sekizinci sınıf tarih ders kitabının devam eden bölümlerinde 'XVIII-XX. yüzyıl Dünya Tarihi' bölümünde 'Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü' adlı başlık yer almaktadır. Bu bölümde; 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu çökmüştü. Osmanlı askeri ile devlet gücü azaldı. Bunun sonucunda vilayetlerde ayrılıkçı eğilimler yoğunlaşmıştı. Şehrin el sanatları bir miktar ilerleme kaydetmiş olsa da nicelik ve nitelik bakımından (teknoloji ve iş gücünün organizasyonu açısından) Avrupa endüstrisinin çok gerisinde kaldığından dem vurulmuştur. Türk-Osmanlılar ipek ve baharat satışındaki tekellerini kaybetti. Avrupa ülkelerine arz için tarımsal ürünlerin (ham ipek, yün, tahıl) ana kaynağı haline geldiğinden söz edilmiştir.⁶¹

II. Mahmut döneminin de yer aldığı bu bölümde şu bilgiler aktarılmıştır: II. Mahmut reformları Osmanlı İmparatorluğunun Avrupalılaşması ile ekonomik ve kültürel ilerlemesinin önemli bir adımı olmuş. 1830-40'lı yıllarda başlayan reformlar tarihte Tanzimat olarak bilindiği ve reformların ekonomik hayatı değiştirerek mülkiyet haklarını korumayı başardığından bahsedilmiştir. Reformların eğitim ve aydınlanma alanına da girdiği ancak, her zaman çok büyük ve çok uluslu bir devletin kalkınma ihtiyaçlarını karşılamadıkları aktarılmıştır.

Yazının devamında Kırım Savaşı'ndan (1853-1856) birkaç ayrıntı verilmiştir. Savaş sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nun hemen hemen tüm ordularını kaybettiği ve

⁵⁹ Gantulga Ts., vd., Tüüh VIII: Yerönhiy Bolovsrolun 12 Ciliyn Surguuliyn 8 Dugaar Angiyn Surah Biçig, Ed. Tsolmon S., Ulaanbaatar 2016, s. 70.

⁶⁰ Gantulga Ts., vd., Tüüh VIII: Yerönhiy..., s. 70.

⁶¹ Gantulga Ts., vd., Tüüh VIII: Yerönhiy Bolovsrolun 12 Ciliyn Surguuliyn 8 Dugaar Angiyn Surah Biçig, Ed. Tsolmon S., Ulaanbaatar 2019, s. 131.

büyük ekonomik kayıplara uğradığı yazılmıştır. Yetkililer, vergi kaçakçılığı da dâhil olmak üzere ekonomik suistimali ortadan kaldıracak reformları duyurmuştu. 19. yüzyıl ortalarında, eskiden güçlü olan imparatorluk ekonomik olarak geride kalmış ve tarımsal hale gelmişti. 1860-70’lerde yabancı sermaye Osmanlı ekonomisine sızmaya başlamıştı.⁶²

Siyasi durum başlığında ise; 1876 Anayasası ile kişi ve malların dokunulmazlığı, basın özgürlüğü ilan edilmiş ve parlamenter sistemi getirmişti. Aynı zamanda tüm kamu görevlilerinin özgürlüğünü ve dine bakılmaksızın kanun önünde eşit hakları garanti edilmişti. 1878-1908 kargaşasının devam ettiği ve Abdülhamit iktidarının ilk on yılında muhalefetin görüşlerinin tamamen bastırıldığı vurgulanmıştır. Bununla birlikte eğitimi aydınlar ve liberal burjuva anayasal ideolojisini sürdürmeye devam ettikleri eklenmiştir.

Dokuzuncu sınıf tarih ders kitabına baktığımızda ‘Birinci Dünya Savaşı ve Moğolistan’ başlığı altında itilaf ve ittifak devletleri anlatılırken Rusya’nın amaçları kısmında Türklerden “Rusya, Güneydoğu Avrupa’daki politikasını sürdürmek, Akdeniz bölgesinde hâkim bir konuma gelmek ve Türkleri bölgeden çıkarmak” şeklinde bahsedilmiştir. İlerleyen kısımlardaki ‘Savaşın İlerlemesi’ adlı başlık altında; “Osmanlı Devleti, kaybedilen toprakları geri almak için ittifak devletleriyle birleşmiştir” bilgileri haricinde Osmanlı İmparatorluğu’nun Birinci Dünya Savaşı dönemlerinden bahsedilmemiştir.⁶³

Resim 14: Avrupa’da Birinci Dünya Savaşı (9. sınıf ders kitabı 2019: 33)

4. Moğolistan Tarih Ders Kitaplarında Türkiye Cumhuriyeti

Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili konuya ilk olarak dokuzuncu sınıf tarih ders kitabında değinilmiştir. “Soğuk Savaş (1946-1991)” başlığı altında ‘Marshall Planı’ konusu işlenmiştir. Bu plan çerçevesinde yapılan yardımlardan yararlanan ülkeler arasında Türkiye’den bahsedilmiştir.⁶⁴ İlerleyen bölümlerde “Moğolistan’ın Dış

⁶² Gantulga Ts., vd., Tüüh VIII: Yerөнһий..., s. 131.

⁶³ Tuya U., vd., Tüüh VIII: Yerөнһий Bolovсроһиһ 12 Cилиһ Surguулиһ 9 Dугаар Angиһһ Surаһ Биçиг, Ed. Pүrev O., Uлаанбаатар 2016, s. 32.

⁶⁴ Tuya U., vd., Tüüh VIII: Yerөнһий Bolovсроһиһ 12 Cилиһ Surguулиһ 9 Dугаар Angиһһ Surаһ Биçиг, Ed. Pүrev O., Uлаанбаатар 2019, x. 120.

İlişkilerinin Değişimi” başlığı altında Türkiye, “üçüncü komşu” politikası çerçevesinde ortaklık ve işbirliğini genişletme hedefi koyulan ülkeler arasında da belirtilmiştir.⁶⁵

Sonuç

Günümüzde birçok ülke değişen dünya şartlarına uyum sağlamak amacıyla yönelik olarak hareket etmeye devam etmektedir. Ülkelerin geleceğini belirleyen alanların başında ise eğitim gelmektedir. Uluslararası alanda tarih eğitimi öncelikli konular arasında bulunmaktadır. Geçmişten günümüze tarih eğitiminin ele alındığı Moğolistan tarih ders kitaplarındaki Türk algısının incelendiği çalışmada dikkate değer bulgulara ulaşılmıştır. Coğrafya olarak düşünüldüğünde Türklerin ata yurdu olarak kabul ettiği bir bölgede bulunan Moğolistan’da ortaokul ve liselerde okutulan tarih ders kitaplarında İslamiyet öncesi Türk tarihinin diğer konulara göre detaylı bir şekilde bulunması hiç şaşırtıcı olmamıştır.

Moğolistan tarih ders kitaplarındaki Türk algısı İslamiyet öncesi Türk tarihi (Gök Türk ve Uygur merkezli) ve Osmanlı Tarihi olarak iki yönlü incelenmiş gözükmektedir. Hunlar ise bahsettiğimiz üzere Moğol akademisyenlerinin belirli çalışmaları sonucunda da belirtildiği üzere Moğolların kadim ataları olarak görüldüğünden Moğol tarihi adı altında derslerde işlenmektedir. Osmanlı tarihi kronolojik olarak anlatılmaya çalışılsa da kaynak veya alanında uzman akademisyen yetersizliği nedeniyle yalnızca ön plana çıkan önemli gelişmeler kitaplara aktarılmıştır. Bazı bölümlerde Türkler hakkında zulmeden, işgalci olarak menfi özellikler atfedilmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda ve İstanbul’un Fethi konusunda Türkler ile ilgili olumsuz ifadeleri görmemiz mümkündür. Bu yargıların bir kısmı doğrudan değil dolaylı olarak kaynak eser gösterilerek okuma parçası halinde aktarılmıştır. Türk tarihi konuları hakkında tarafsız bir bakış açısıyla değerlendirme yapılırken dış dünya ile bağlantılı Türk tarihi konularında karşı tarafın perspektifiyle bir anlatım seçilmiştir. Ön plana çıkan örneklerden biri ise İstanbul’un Fethi örneğidir. Bu konuda ders kitabında Bizanslı yazarın kitabından örnek alınarak algı yapılmıştır.

İslamiyet öncesi Türk tarihine bakıldığında “Tarih 6” ve “Tarih 7” adlı ders kitaplarında birçok başlık altında Gök Türk ve Uygurlar ile ilgili ifadeler yer almaktadır. Bunların arasında Gök Türkler hakkında yer alan bilgiler neredeyse her bölümde tekrar edilmiştir. Diğer bölümlerde yazılanlardan farklı olarak sadece bu bölümde Gök Türkler’in zulmünden bahsedilmiştir. Ayrıca Gök Türklerin yaptıkları eylemlerden bahsederken “zor, zorla, işgal” tabirleri kullanılmıştır. İslamiyet öncesi Türkler hakkında yazılan bilgilerin çoğunluğu Moğollarla bağlantılı olarak işlenmiştir.

Selçuklu ve Memlûk dönemleri aktarılırken 2016 yılında basılmış ders kitapları ile 2019 yılında yeniden basılmış ders kitapları arasında birtakım farklılıklar gözlenmiştir. Asya’daki Arap topraklarının durumu işlenirken Selçuklulardan bahsedilmiştir. Ancak bu bilgi sadece 2016 yılındaki tarih ders kitabında yer almaktadır. 2019 yılında yeniden basılan kitaptan bu bilgi çıkarılmıştır. “Memlûk Ulusu” adlı başlık da kitabın yeni basımından çıkarılmıştır. Ayrıca Haçlı Seferleri kısmında olaylar bir Batılı’nın gözüyle aktarılmıştır. Selçukluların yaptıkları zulüm olarak değerlendirilmiştir. Kitaplarda Selçuklu tarihine göre Memlûk tarihi daha ayrıntılı olarak işlenmiştir.

⁶⁵ Tuya U., vd., Tüüh VIII: Yerönhiy..., s. 156.

Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili ders kitaplarında okuma parçaları, dönemin Batılı kaynaklarından alıntılar ve belirli haritalardan yararlanıldığı görülmektedir. Belirli konularda “işgal etme, yağmalama” gibi terimler kullanılmıştır. Özellikle İstanbul’un Fethi konusunda “şehri ele geçirme, yağmalama, işgal etme” gibi terimlerin kullanılması olumsuz aktarımlara örnek olarak gösterilebilir. Bazı bölümlerde Osmanlılar, bazı bölümlerde ise Türk Osmanlılar ve Osmanlı Türkleri olarak işlenmiştir. Osmanlı Türklerinden bahsedilen kısımlarda “Orta Asya’dan göç edip bu bölgelere yerleşmiş” anlamını vermişlerdir. Bu bölümdeki bilgiler Avrupa merkezli bir bakış açısıyla aktarılarak Osmanlılarla ilgili işgal edici ve yağmalayıcı bir algı yaratılmıştır. İstanbul’un Fethi’nin anlatıldığı bölümde Bizanslı Tarihçi Dukas’ın gözüyle Türk imajı aktarılmıştır. Özellikle Anadolu, Balkanlar ve Avrupa’daki fetihler anlatılırken kullanılan işgal, yağmalama, öldürme gibi kavramlar Türklere bakış açısında olumsuz bir algı ortaya çıkarmıştır. “Bizans İmparatorluğu” konusu işlenirken ‘Sofî Kilisesi’ adıyla Ayasofya görseli kullanılmıştır.

7, 8 ve 9. sınıf tarih ders kitaplarında Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki bölümler oldukça az olmakla beraber genel bir açıklama şeklinde yer almıştır. Ancak hem Osmanlı İmparatorluğu hem de dünya tarihi için önemli bir olay olan İstanbul’un fethi konusu aktarılmıştır. Ek olarak Osmanlı tarım sistemi ve Tanzimat Fermanı gibi konulara da değinmişlerdir. Bazı bölümlerde Türk-Osmanlılar tabiri kullanılmıştır. Avrupa’da yapmış olduğu fetihlerden, Arap dünyasına olan etkilerinden ise bahsedilmemiştir. Bunların yanı sıra kitaplarda bulunan kültür ve sanat bölümlerinde Osmanlı kültür hayatı ve sanatı yer almamıştır. Osmanlı Devleti’nin yapmış olduğu seferler sonucunda genel olarak işgal etme fiili kullanılmış olup devletten kitabın bilgi bölümü veya okuma parçası kısımlarında bahsedilmiştir. Herhangi bir padişaha veya devletin sarayına ait fotoğraf kullanılmamıştır.

Kronolojik olarak bakıldığında Moğolistan’da okutulan tarih ders kitaplarında Türkiye Cumhuriyeti’nden detaylı olarak bahsedilmediği görülmüştür. Birkaç konu ile bağlantılı olmak üzere ‘Türkiye’ tabiri kullanılmıştır. Örneğin Moğolistan’ın “üçüncü komşu” politikasında Türk-Osmanlılar yerine Türkiye tabiri yer almıştır. Moğolistan ve Türkiye Cumhuriyeti ikili ilişkilerinin geliştiği son dönemlerde Moğolistan tarih ders kitaplarında Cumhuriyet ve Mustafa Kemal Atatürk’e dair herhangi bir bilginin bulunmaması Moğolistan nezdinde günümüz Türk imajına olumsuz olarak yansiyebileceği düşünülmektedir.

İslamiyet öncesi Türk tarihi anlatılırken Türeg, Uygur; Osmanlı Devleti anlatılırken Osmanlılar, Türk-Osmanlılar; 21. yüzyıl olaylarında ise Türkiye tabirleri kullanıldığı görülmektedir. Ders kitapları, Türk tarihiyle ilgili görsel yönünden zayıf kalması, haritalar ile desteklenmemesi ve özellikle Osmanlı Tarihi’yle ilgili konuların yer aldığı bölümlerde konuların açık bir şekilde anlaşılması açısından olumsuz tarafı oluşturmuştur. Bazı konuların güncel basımlardan çıkarılması ise Türk algısını daha dar bir çerçevede değerlendirmeye neden olmuştur.

Günümüz Moğolistan toprakları, Hun, Gök Türk, Moğol ve Mançu İmparatorluğu gibi önemli bir tarihe şahitlik etmiştir. Ancak bu tarihlerin Moğolistan’da okutulan tarih ders kitaplarına yansımalarına bakıldığında Türk tarihi hakkında yüzeysel kaldığı görülmektedir. Türklere ve Moğollar arasındaki dil ve tarih bağlantısı tarih ders kitaplarındaki Türk imajına etkisini göstermediği ve aynı önem düzeyinde tutulmadığı gözlemlenmiştir. Moğolistan topraklarında yaşamış olan Türklere haricinde Anadolu,

Balkan ve diğerk coğrafyalardaki Türklerden Memlük, Selçuklu ve Osmanlı Devleti hariç bahsedilmediğı görölmüştür.

Kaynakça

- A., Altanbagana, H., Bayarmaa, C, Genelbadrah, Tüüh VII: Yerönhiy Bolovsrolun 12 Ciliyn Surguuliyn 7 Dugaar Angiyn Surah Biçig, Ed. Baasandorc Ts., Puntsagsüren D., Ulaanbaatar 2016.
- _____, Tüüh VII: Yerönhiy Bolovsrolun 12 Ciliyn Surguuliyn 7 Dugaar Angiyn Surah Biçig, Ulaanbaatar 2019.
- Akman, Şefik Taylan, “Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmî Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri”, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 1/1, Ankara 2011, ss.80-109.
- B., Davaasüren, BNMAU-ın Yerönhiy Bolovsrolun Surguuli, Tüüniy Högeliyn Hetiyn Tölöv, Ulaanbaatar 1979.
- G., Adiyaa, “Yerönhiy Bolovsrolun Dund Surguuliyn Surgalt-Hümüücliyn Aclıg Tsaaşid Saycruulah Tuhay”, BNMAU-ın Ardın İh Hurlun Arav Dahi Udaagiyn Songuuliyn Eelcit III Çuulgannı Material, Haz. Sancaa G., ABYA Yayınevi, Ulaanbaatar 1983, ss.1-29.
- Camsran, Urangua, XX Zuunu Ehen Uyeiyn Mongol Uls (1911-1919), Ulaanbaatar 2010.
- O., Pürev, “Eh Tüühiin Bolovsrolun Högcüüleh Tuhay”. Eh Tüühiin Surgalt, Bolovsrolun Ulamclal, Şineçleliyn Asuudluud, Edt. Gantulga Ts., Delgercargal P., Admon Yayınevi, Ulaanbaatar 2012, ss.23-39.
- Ookhnoi, Batsaikhan, Mongolia: Becoming a Nation-State (1911-1952), Bitpress Yayınevi, Ulaanbaatar 2013.
- P., Delgercargal, “Deed Bolovsrolun Şinetgel ba Mergecliyn Tüvşniy Tüühiin Surgaltın Tulgamdsan Asuudluud”, Eh Tüühiin Surgalt, Bolovsrolun Ulamclal, Şineçleliyn Asuudluud, Edt. Gantulga Ts., Delgercargal P., Admon Yayınevi, Ulaanbaatar 2012, ss.14-24.
- S., Otgoncargal, “Mongolun Tüühiin Surgaltın Önögiyn Baydal ba Onolun Zarim Asuudal”, Eh Tüühiin Surgalt, Bolovsrolun Ulamclal, Şineçleliyn Asuudluud, Edt. Gantulga Ts., Delgercargal P., Admon Yayınevi, Ulaanbaatar 2012, ss.38-45.
- Şıvgın, Hale, “Ulusal Tarih Eğitiminin Kimlik Gelişimdeki Önemi”, Gazi Üniversitesi Gazi Akademik Bakış Dergisi, 2/4, Ankara 2009, ss.35-52.
- Şimşek, Ahmet, Cou, Ee Young, “Güney Kore Tarih Ders Kitaplarında Türk ve Osmanlı Algıları”, bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 89, 2019, ss.143-170.
- Şimşek, Ahmet, Meherremova Cengiz, Nigar, “Rusya Tarih Ders Kitaplarında Türk-Osmanlı İmgesi”, Türk Tarih Eğitim Dergisi, 4, 2015, ss.225-258.

- Ts., Gantulga, “Eh Tüühiyn Surgalt, Bolovsrolın Önöögiyn Baydal, Tulgamdsan Asuudluud”, Eh Tüühiin Surgalt, Bolovsrolın Ulamclal, Şineçleliyn Asuudluud, Edt. Gantulga Ts., Delgercargal P., Admon Yayınevi, Ulaanbaatar 2012, ss.5-15.
- Ts., Gantulga, L., Altanzayaa, B., Natsagdorc, D., Puntsagsüren, M., Tsogbayar, Tüüh VIII: Yerönhiy Bolovsrolın 12 Ciliyn Surguuliyn 8 Dugaar Angiyn Surah Biçig, Ed. Tsolmon S., Ulaanbaatar 2016.
- _____, Tüüh VIII: Yerönhiy Bolovsrolın 12 Ciliyn Surguuliyn 8 Dugaar Angiyn Surah Biçig, Ed. Tsolmon S., Ulaanbaatar 2019.
- Ts., Gantulga, P., Delgercargal, D., Anhbayar, P., Myagmar, S., Tsolmon, H., Erdenetulga, Tüüh X: Yerönhiy Bolovsrolın 12 Ciliyn Surguuliyn 10 Dugaar Angiyn Surah Biçig, Gantulga Ts., Ed. Tserendorc Ts., Ulaanbaatar 2018.
- _____, Tüüh X: Yerönhiy Bolovsrolın 12 Ciliyn Surguuliyn 10 Dugaar Angiyn Surah Biçig, Gantulga Ts., Ed. Tserendorc Ts., Ulaanbaatar 2019.
- Ts., Gantulga, L., Altanzayaa, Ç., Boldbaatar, P., Myagmar, B., Natsagdorc, H., Erdenetulga, Tüüh XI: Yerönhiy Bolovsrolın 12 Ciliyn Surguuliyn 11 Dugaar Angiyn Surah Biçig, Ed. Hişigt N., Ulaanbaatar 2018.
- _____, Tüüh XI: Yerönhiy Bolovsrolın 12 Ciliyn Surguuliyn 11 Dugaar Angiyn Surah Biçig, Ed. Hişigt N., Ulaanbaatar 2019.
- Ts., Namsray, “BNMAU-ın Ardın Bolovsrolın Huuliyn Tösliyn Tuhay”, BNMAU-ın Ardın İh Hurlın Arav Dahi Udaagiyn Songuuliyn Eelcit III Çuulganı Material, Haz. Sancaa G., ABYA Yayınevi, Ulaanbaatar 1983, ss.30-44.
- Tserendorc, Gelegcants, Mongol Ulsın Yerönhiy Dund Bolovsrolın Erh Züyn Zohitsuulalt (Üüsel, Högcil, Şineçlel) 1921-1998 on, Eruul Enkh Yayınevi, Ulaanbaatar 2000.
- Turan, Refik, “Azerbaycan Lise Tarih Ders Kitaplarında Türk İmajı”, Dünyada Türk İmajı Tarih Ders Kitaplarındaki Durum, Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Akademi, Ankara 2018, ss. 75-91
- _____, “Azerbaycan’da Okutulan Ata Yurdu Ders Kitabında Azerbaycan Ulusal Kimliğinin Temsili”, SUTAD, 42, Konya 2017, ss.593-612.
- _____, “Azerbaycan SSC ve Azerbaycan Cumhuriyeti Dönemlerinde Okutulan Tarih Ders Kitaplarında Azerbaycan Halkının Etnik Kökenine ve Diline Yaklaşım”, I. Uluslararası Türklerde Tarih Bilinci ve Tarih Yazıcılığı Sempozyumu 23-25 Ekim 2014, Ed. Nurettin Hatunoğlu, Canan Kuş Büyüктаş, Buluş Tasarım, Zonguldak 2015, ss.271-285.
- U., Tuya, P. Delgercargal, B. Çinzorig, D. Yancıncav, Tüüh 6: Yerönhiy Bolovsrolın 12 Ciliyn Surguuliyn 6 Dugaar Angiyn Surah Biçig, Edt. Delgersayhan Ts., Ulaanbaatar 2016.
- _____, Tüüh 6: Yerönhiy Bolovsrolın 12 Ciliyn Surguuliyn 6 Dugaar Angiyn Surah Biçig, Edt. Delgersayhan Ts., Ulaanbaatar 2019.
- U., Tuya, S., Amarsanaa, O., Batsayhan, Z., Loncid, D., Nansalmaa, O., Oyuuntungalag, B., Punsaldulam, Tüüh IX: Yerönhiy Bolovsrolın 12 Ciliyn Surguuliyn 9 Dugaar Angiyn Surah Biçig, Ed. Pürev O., Ulaanbaatar 2016.

_____, Tüüh IX: Yerönhiy Bolovsrolın 12 Ciliyn Surguuliyn 9 Dugaar Angiyn Surah Biçig, Ed. Pürev O., Ulaanbaatar 2019.

Z., Baasancav, “Yerönhiy Bolovsrolın Surguuliyn Tüühiyn Surgaltın Uламclal, Şineçleliyn Zarim Asuudal”, Eh Tüühiyn Surgalt, Bolovsrolın Uламclal, Şineçleliyn Asuudluud, Ed. Gantulga Ts., Delgercargal P., Admon Yayınevi, Ulaanbaatar 2012, ss.59-68.